

Darja Mihelič

KARANTANIJA V OČEH ZGODOVINARJEV OD KONCA 15. DO 18. STOLETJA

1. Uvod

Mnogo je bilo že napisanega o Karantaniji, o njeni zgodovinski resničnosti in o idejah glede njenega samostojnega, slovanskega značaja.¹ Te razprave so večinoma obravnavale objektivno preteklost (čeprav so vsaj nekatere med njimi² zelo verjetno izražale tudi neke avtorjeve subjektivne interese). Tokrat pa si ne postavljamo problema, kaj je in kaj ni zgodovinska resničnost same Karantanije. Zanima nas predvsem, koliko je bilo dejstvo obstoja Karantanije znano zgodovinarjem do Linhart, in če so ga poznali, kakšen značaj in pomen so mu pripisovali. Seveda se deli ta problem v večje število posameznih vprašanj. Mnogi izmed zgodovinarjev od XV. do XVIII. stoletja so precej radi posegali po svojih prednikih in dobesečno navajali njihovo besedilo, čeprav se različni citati ne skladajo niti popolnoma med seboj, pa tudi ne z lastnim avtorjevim izvajanjem o isti stvari (prim. Lazijev citat Piccolominijeve trditve o jeziku Korošcev pri opisu obreda ustoličevanja koroških vojvod). Pri naslovu, ki ga ima to delo, gre razumljivo predvsem za subjektivna mnenja in razumevanje avtorjev, ne pa toliko za vse gradivo in podatke (po virih in starejših delih, ki jih je kateri med njimi poznal), ki jih posamezni avtorji objavljajo v svojih delih, a jih razumejo drugače, kot jih razumemo danes. Posebno vprašanje je obravnavanje avtorjev, katerih besedilo o Karantaniji je sestavljeno bolj iz prepisovanja drugih, manj pa iz lastnega izvajanja.³ Na srečo pa so takšni pisci prisiljeni vsaj sem ter tja nakazati tudi svojo lastno opredelitev do navedenih mest. Seveda pa omogoča vsa količina zbranega gradiva, ki ga tak pisec ne razume, že s svojo objavo, da ga bo kak kasnejši avtor razumel in morda drugače upošteval. Misliti nam da tudi to, če kak avtor kako mesto iz vira prevede na samovoljen način⁴ — že samo to dejstvo nam lepo razkrije avtorjevo mišljenje in mnenje. Dokaj subjektivna poteza so govori, ki jih kak avtor⁵ polaga na jezik svojim junakom — a ti so, žal, navadno brez neposredne zveze z našo nalogo. Pri delu se javljajo tudi težave s kronološkimi razmejitvami obravnavanega obdobja. To je zve-

* Ta razprava je bila leta 1974 nagrajena s Prešernovo nagrado za študente ljubljanske univerze. Za pomoč in nasvete se najiskreneeje zahvaljujem svojemu mentorju dr. F. Zwitterju in prof. dr. B. Grafenauerju.

¹ Pregled tovrstne literature gl. B. Grafenauer, Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev, Ljubljana 1952, 9—68, B. Grafenauer, Deset let preučevanja ustoličevanja koroških vojvod, kosezov in države karantanskih Slovencev, ZČ XVI, 1962, 176—209.

² Prim.: W. Neumann, Wirklichkeit und Idee des »windischen« Erzherzogtums Kärnten, Sonderdruck aus Südsüdostdeutsches Archiv III, München 1961, 141—168 (gl. oceno v ZČ XV, 1961, 219—223).

³ Prim. Christalnica oz. Megiserja v razmerju do Lazia, Baučerja do Christalnica oz. Megiserja, pa tudi Schönleba in Valvasorja.

⁴ Gl. napačno prevajanje mesta o postavitvi Gorazda tako pri Valvasorju kot pri Caesarju.

⁵ Prim. Christalnica oz. Megiserja; ta tehnika je nasploh značilna za humanistično historio-

zано s subjektivno predstavo posameznega pisca o Karantaniji. Čim manj je namreč razvidna pri posamezniku ta predstava, v tem širšem časovnem okviru moramo raziskovati njegovo mnenje, čeprav gre le za skromne omembe ali prebliske. Nekateri avtorji olajšujejo delo s tem, da sami vsaj nakažejo nekatere svoje predstave o zgodovinskih prelomnicah, zato pa drugi⁶ v svojih predstavah izenačujejo Karantanijo s Koroško in zametavajo nekatere bistvene poteze v razvoju.

Da bo obravnavana snov čim bolj pregledno razporejena, se mi je zdelo ob upoštevanju kronološkega zaporedja najbolj primerno razdeliti avtorje v štiri skupine, pri čemer sta mi služila kot merilo dva vidika: poznavanje vira *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*⁷ (ki je poglaviti vir za zgodovino Karantanije in Karantancev) in »etnični« značaj koncepcij raznih avtorjev. Pri piscih se omejujem na analizo glede pojmovanja narodnosti in glede obsega Karantanije, na vprašanje posredne ali neposredne uporabe Konverzije, od dogodkov pa upoštevam le tiste, ki so pomembni v tem smislu. Tako bodo v prvi skupini zajeti avtorji, pri katerih še ni usahnilo nepretrgano izročilo Konverzije. Druga skupina bo predstavila postanek in razvoj nemške in pan-germanske koncepcije karantanskega obdobja, njej vzporedna pa je bila panslovanska koncepcija slovenske zgodovine, ki sestavlja tretjo skupino. Novo rojstvo slovenske koncepcije ob vnovičnem odkritju in analizi Konverzije predstavljajo avtorji četrte skupine; analizo končujem pred prelomom v zgodovinopisju, ki ga pomeni Linhartovo delo.⁸ Linhart je v zgodovinopisju našel izhod iz ločenih deželnih koncepcij v skupni obravnavi slovenske zgodovine, njeno izhodišče pa mu je pomenila Karantanija.⁹ Poseben namen moje raziskave je pretres, na katere elemente v starejšem zgodovinopisju se je Linhart pri tem mogel opreti.

Zaradi boljše preglednosti snovi so — razen pri Hansizu — navedeni življenjepisi upoštevanih avtorjev, kolikor so potrebni, le v opombah.

Doslej sta nastala sicer že dva širša pregleda celotnega koroškega zgodovinopisja,¹⁰ vendar se ne dotikata teh koncepcij del o koroški zgodovini v nobenem pogledu.

2. Izročilo karantanske koncepcije v historiografiji konec XV. in v XVI. stoletju

V prvo skupino, ki obsega nadaljevanje zgodnjerednjeveškega pojmovanja o Karantaniji v zgodovinskih delih iz konca XV. in iz XVI. stoletja, sem uvrstila Jakoba Unresta s Koroško kroniko, Ladislava Sunthayma z njenim prevodom v latinščino, Paracelsa s Koroško kroniko in Matija Vlačića.

⁶ To je značilnost zlasti deželnega zgodovinopisja od Christalnica do Caesarja. Na tako pojmovanje Karantanije naletimo še danes v koroškem zgodovinopisju, prim.: G. Moro, Zur politischen Stellung Karantiens im fränkischen und deutschen Reich, SÖF XXII, 1963, 78—96; zoper to prim. obrambo Hauptmannove koncepcije »karantanskega kraljestva« pri B. Grafenauer, Pomen Karantanije pri oblikovanju zgodnjerednjeveške skupnosti alpskih in panonskih Slovanov, Koroški kulturni dnevi I, Maribor 1973, 5—13.

⁷ M. Kos, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, Razprave ZD v Ljubljani 11, Ljubljana 1936, 126—140; prva objava Konverzije: Flacius Illyricus, Basileae 1536, gl. op. 35.

⁸ F. Zwittler, Prva koncepcija slovenske zgodovine, GMDS XX, Ljubljana 1939, 355—372.

⁹ Prim.: F. Zwittler, n. d., GMDS XX, 1939, 369—371, in B. Grafenauer, Poglavitne poteze slovenskega zgodovinskega razvoja in položaja, I. Karantanija in njena dvakratna vloga v oblikovanju slovenske narodne zavesti, Kronika XVI, 1968, 135—136.

¹⁰ E. Nußbaumer, Geistiges Kärnten, Literatur und Geistesgeschichte des Landes, Klagenfurt 1956; A. Wölger, Die historische Literatur in und für Kärnten, Ein Versuch die Entwicklung der Landesgeschichte in Kärnten darzustellen, Wien 1950 (disertacija v ciklostilu).

Kakšno je izhodišče karantanske koncepcije slovenske zgodovine v IX. stoletju? »V 9. stoletju sta se torej razširili imeni Karantanija in Karantanci na vse alpske in panonske Slované in njihovo ozemlje. Odtlej skozi nekaj stoletij pomenita ta dva izraza to, kar imenujemo danes Slovenija in Slovenci.«¹¹ V tem smislu ju kot prvi uporablja spis »o pokristjanjevanju Bavarcev in Karantancev«, ki je nastal 871 in je najpomembnejši vir za starejšo slovensko zgodovino. Očitno je, da gre pri imenu »Karantanci« v tem viru za etnično ime — za razlikovanje od »Bavarcev«. Tak smisel imen »Karantanija« in »Karantanci« je mogoče v zgodovinski dokumentaciji slediti kontinuirano do XIII. stoletja, potem pa se tok dokumentov te vrste pretrga in se pojavi vnovič v XV. in XVI. stoletju, z začetkom koroškega deželnege zgodovinopisja. To priča, da je bilo v zavesti ljudi na Koroškem tako pojmovanje živo ves čas, od konca XIII. stoletja pa ga je mogoče podpiral med 1286 in 1414 pogostnejši obred ustoličevanja koroških vojvod.¹²

Prvo delo posvečeno deželni zgodovini pri nas je Koroška kronika *Jakoba Unresta*.¹³ Delo ni preveč zanesljivo, obravnava pa zgodovino Koroške »v popolnoma svojiski mešanici zgodovinske resnice, pripovedk in izmišljotin.«¹⁴ Posvečeno je deželnemu plemstvu, kot vir pa navaja »etliche Chroniken.«¹⁵ Delo je začelo nastajati po letu 1480, edino izdajo je doživelo 1724 v izdaji S. F. Hahna,¹⁶ v moderni kritični izdaji pa še ni na razpolago.

Prvo, kar takoj opazimo pri Unrestu, je izrazita podobnost obravnavanja karantanske zgodovine v VIII. in IX. stoletju s Konverzijo, po kateri so nekateri stavki kar dobesedno prevedeni. Po tem viru je povzeta vsa slovenska zgodovina od Sama preko Boruta, Gorazda, Hotimira in Valtunka do Inga, pa tudi zgodovina pokristjanjevanja do Metoda. Le delno navaja zgodovino Panonije, ki je v Konverziji obsežnejša. Dodaja pa opis obreda ustoličevanja koroških vojvod (v glavnem po »Kroniki 95 gospostev«,¹⁷ ki jo pa v nekaterih pogledih še dopolnjuje). Pomemben element, ki ga v Konverziji ni, je tudi podatek o pravicah (nad)vojvod na Koroškem: »Darnach habn die Hertzogn das Landt erblich besessen, und so löblich gelebt, dass sy für ander Hertzogn gefreyt wurdn, und genant Ertzhertzogn von Kernndten«¹⁸ (str. 482-3). Koroškim vojvodom torej pripisuje večje pravice, kot jih imajo drugi vojvode in jim že od IX. stoletja pripisuje tudi nadvojvodski naslov. Pripominja, da se v njegovem času imenujejo tako (Ertzhertzogn von Kernndten) po deželi in ne več po ljudstvu (Nation).

Na enem mestu razširi (ob Konverziji) koroško deželo do izliva Drave v Donavo (str. 483), torej na vso Panonijo, v drugem primeru pa govori (str. 487 — prav tako ob povzetku po Konverziji) o »windisch Landt«, ki jo sestavljata Quarantein in Panonija. To ni edini izraz slovenstva te dežele. Še večji poudarek daje Unrest takemu značaju Koroške v zvezi z ustoličevalnim obredom (str. 485). Ob opisu pravice vojvode do slovenskega jezika (windische

¹¹ B. Grafenauer, n. d., Kronika XVI, 1968, 132.

¹² B. Grafenauer, Ustoličevanje..., 312–316, in viri o tem, 82–115 in 140–143.

¹³ Jakob Unrest je bil rojen med 1420 in 1430 na Koroškem ali Bavarskem, deloval je od 1466 do 1500 kot duhovnik na Dholici nad Vrbskim jezerom. Obsežen življenjepis in oceno dela z vsa starejšo literaturo (razen slovenske) podaja K. Großmann, Jakob Unrest, Österreichische Chronik, MGH, SS, n. s. XI, Weimar 1957, uvod XII–XLIX.

¹⁴ B. Grafenauer, Ustoličevanje..., 135 (po F. Kronesu).

¹⁵ Jakob Unrest, ed. S. Hahn, 479, za analizo virov prim.: K. Großmann, n. d., XIV–XV.

¹⁶ S. F. Hahn, Collectio monumentorum veterum et recentium ineditorum I, Brunsvigae 1724, Iacobi Unresti, Chronicon Carinthiacum, 479–536.

¹⁷ B. Grafenauer, Ustoličevanje..., 115–120 in 135–139.

¹⁸ »Potem so imeli vojvode deželo v dedni posesti in so živeli tako hvalevredno, da so imeli več svoboščin kot drugi vojvode in bili imenovani za koroške nadvojvode.«

Sprache) v zagovoru pred rimskim cesarjem ali kraljem poudarja (str. 485): »Darumb das Kerndten ain rechts Windisch Landt ist« (Zato je Koroška po pravu slovenska dežela).¹⁹ Zanimivo je tudi ime, ki ga daje Unrest na nekem mestu Avstriji (str. 492): »... das Hertzogthumb Corrodancia, yetzt Osterreich«. Mislim, da ni treba preveč domišljije, da se zdi to ime podobno besedi Karantanija, čeprav je morda povzeto po Carnuntumu.

Oddelki, ki jih povzema Unrest neposredno po Vita s. Virgilii oziroma po Konverziji,²⁰ so sicer daleč zanesljivejši od ostalega besedila njegove Koroške kronike, vendar so se mu tudi tu prikradle v tekst različne napake. Tu mislim na časovno neskladnost v razmerju Virgilija in Sama, ki naj bi bila sodobnika. Samu naj bi neposredno sledil Borut. Pri Unrestu najdemo nekatere posebnosti v knežjih imenih. Tu ne gre le za Inga (ki je preimenovan v Nigo morda le po slabem branju ali tiskarski napaki), ampak bi bilo zanimivo ugotoviti, kako je prišlo do preimenovanja Valtunka v Malchmuta.²¹ Sorazmerno točni karantanski zgodovini sledi pri Unrestu zelo zmedena zgodovina vojvod Koroške in sosednjih dežel, najpomembnejši in dovolj zanesljiv pa je sklepni pregled koroškega plemstva v njegovem času.

V isti vrsti z Unrestom velja na tem mestu omeniti tudi dunajskega kano-nika *Ladislava Sunthayma*,²² ki je sodil med zbiratelje genealogij iz kroga učenjakov v službi Maksimiljana I. Avstrijska Narodna knjižnica na Dunaju hrani zvezek različnih rokopisov Codex Vindobonensis Palatinus 7692. Gre za prepis Sunthaymovih konceptov gradiva iz časa okrog 1510. Ko se je ukvarjal s proučevanjem obreda ustoličevanja, je W. Stelzer²³ ugotovil, da se opis v omenjenem rokopisu, sicer pisanem v latinščini, sklada s tistim, ki nam ga daje Unrest v svoji nemško pisani Koroški kroniki. Podrobnejše preučevanje ga je privedlo do sklepa, da ne gre le za odlomek o ustoličevanju, ampak da latinski tekst zvesto sledi tudi drugim opisom v Unrestovi Koroški kroniki, ki so povzeti po Konverziji. Avtor latinskega teksta ni imel v rokah Konverzije ali Vita s. Virgilii, ampak je neposredno odvisen od Unresta. Stelzer kot posebnost latinskega prevoda omenja, da je latinski pisec prevedel »windischer Hertzog« kot »is... dux... utebatur lingua Sclavonica« (ta... knez... je uporabljal slovanski jezik), v prevodu »ain rechts Windisch Landt« kot »regnum Sclauonie« pa najde iniačno izraza regnum Carentanum, na katerega da je naletel prevajalec. Zlasti prva posebnost prevoda, omejitve karakteristike vojvode, ki je po Unrestu slovenski, le na jezik, ki ga vojvoda uporablja, bi verjetno, če bi se zgodila danes, povedala o prevajalčevem stališču nekaj drugega, kot smemo sklepati o njem v začetku XVI. stoletja. Vsekakor pa drži vsaj to, da je pri nemškem avtorju (Unrestu) slovenska koncepcija Karantanije očitneje navzoča kot pri prevajalcu, zlasti ob vzporeditvi omenjenih posebnosti prevoda in predloge. V prevodu je tudi Sunthaym prevzel časovno ne-

¹⁹ Prim.: F. Kidrič, Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti, Ljubljana 1929–1938, 15.

²⁰ K. Großmann, n. d., XIV–XV.

²¹ Podobno varianto imena ima eden od rokopisov Konverzije (Madalhohum), prim.: M. Kos, Conversio..., 131.

²² Sunthaym je bil rojen 1440 v Ravensburgu na Švabskem. 1465 je na dunajski univerzi dosegel bakalaureat svobodnih umetnosti. Z objavo habzburškega rodovnika je opozoril nase Maksimiljana, da ga je sprejel v službo. Postal je dvorni historiograf, katerega glavna naloga je bilo proučevanje genealogije avstrijske vladarske hiše. Ko je 1513 umrl, je zapustil precej rokopisne ostaline, med njo tudi Codex Vindobonensis Palatinus 7692. Za življenjepis gl. F. Eheim, Ladislaus Sunthaym, MIOG 67, Graz–Köln 1959, 53–91.

²³ W. Stelzer, Jakob Unrest und Ladislaus Sunthaym, Der Bericht über die Herzogseinsetzung aus den Kollektaneen Sunthayms — eine lateinische Fassung der Kärntner Kronik Unrests, Carinthia I 163, 1973, 181–193.

skladje Samo — Borut, tujo nadoblast, pokristjanjevalne akcije in opisal ustoličevalni obred, pri čemer pa je legendo o Ingu izpustil.

Organsko nadaljevanje takega koncepta o nenemškem značaju Karantanije je izjava deželnega glavarja *Veita Welzerja* v uradnem pismu glede pravnega položaja posesti bamberske škofije na Koroškem, poslanem na Dunaj 4. VII. 1523, ki je hkrati izraz mnenja deželnega plemstva. Welzerjevo stališče se osupljivo ujema z Unrestovo formulacijo. Pravice koroške dežele in dolžnost bamberskih podložnikov do sodelovanja pri plačevanju deželnih davkov opravičuje Welzer s trditvijo, da spada bamberska posest h koroški deželi, ker ni »unverborgen, daß Kärnten ein erzherzogtum, mit seinen grenitzen und marken und confinen umbfangen und von alter her von frembder und nicht teutscher nation komen, darzue mit sonderm freihaiten und gepreuchen wider andere fürstentumb in teutscher nation begabt und begnad ist«. ²⁴ Bamberg ima v državi in Koroški posest »als in ainem windischen fürstentumb« (kot v slovenski kneževini). ²⁵

Paracelsova Koroška kronika (napisana 1538, prvič natisnjena 1564) ²⁶ vsebuje množico podatkov v nepovezani obliki in je kot zgodovinski spis za preučevanje koroške zgodovine skoraj neuporabna. Zato pa je napisana s hvalevrednim namenom avtorja, da bi si ustvaril posluh pri koroških deželnih stanovih in da bi mu bila dežela naklonjena, ²⁷ G. Moro pa meni, da je bila napisana tudi v hvalo deželi. ²⁸ Glede virov, ki jih je Paracelsus uporabljal pri pisanju tega spisa, se mnenja o podlagi nekaterih skupnih točk z Unrestom razhajajo (Liburnia je obema Gospa Sveta, določene podobnosti so pri opisu ustoličevalnega obreda, obe deli zajemata isti čas — do padca Koroške pod Habsbužane): nekateri trdijo, da je Paracelsus uporabljal neposredno Unrestovo Koroško kroniko, drugi (med njimi Moro) pa zagovarjajo mnenje, da sta imela oba le skupno predlogo. Vsekakor je najti v tekstu tudi za nas zanimive podatke, čeprav so precej raztreseni. Kljub nepovezanosti nam razkrije spis precej avtorjevih nazorov. Tu je najprej njegov odnos do »Sclavonen«. Te in Nemce izvaja od svetopisemskega Jafeta (str. 24), torej jim pripisuje isto poreklo, vendar ne prišteva prvih kar k drugim. Samo naj bi bil eden od Jafetovih otrok v deželi »Carynthiae«, na severu pa sta se naselila njegova brata Tuisco in Teuto (str. 24). Če je bilo to precej iluzorno, pa se zdi bolj realistično njegovo prepričanje, »dasz diese zwo Nation die ersten Germaniae gewesen sind« (da sta ta dva naroda bila prva v Germaniji — str. 24), da sta si torej oba naroda enakopravna. Kar zadeva Karantanijo samo, morda ni toliko važno izvajanje tega imena iz »caritas intima« (v nemščini okrajšano v Kärnten, »Windische« pa jo imenujejo »Quarenden«, str. 25), ampak se med vrsticami izrazi avtorjevo prepričanje o nekdanjem obsegu Koroške: Ko so izumrli Jafetovi otroci, so se dežele razdelile med dediče: Sclavonia, Carniola, Istria itd. S tem je tudi Koroška izgubila svojo širino in obseg. ²⁹ Očitno torej avtor misli, da je v preteklosti vsebovala v svojem okviru tudi te dežele. Tudi Paracelsus opisuje obred ustoličevanja koroških vojvod. Vojvodsko čast pripisuje imenovanju Karla Velikega. Kako pride do nadvojvodine, ne pojasni, čeprav

²⁴ »...ker je dobro znano, da je koroška nadvojvodina, obdana s svojimi mejami in markami in sosedni in da je izšla iz davnine od tujega in ne od nemškega naroda, k temu povzdignjena v primeri z drugimi vojvodinami v nemškem narodu s posebnimi svoboščinami in običaji«.

²⁵ W. Neumann, n. d., Südostdeutsches Archiv III, 1961, 159–160.

²⁶ G. Moro, Die Kärntner Chronik des Paracelsus, Kärntner Museumschriften V, Klagenfurt 1955, 2–3.

²⁷ G. Moro, n. d., 23.

²⁸ G. Moro, n. d., 23.

imenuje Koroško tudi tako v zanimivi zvezi: »Weiter zeigen die Chroniken nichts mehr an, dann daß die Herzogen von Kärnten abgestorben und dem Haus von Österreich heimgefallen sind und also mitsamt ihren ersten Herkommen und Wappen das Erzherzogtum Kärnten dem österreichischen Herzog jetzt zugefügt ist, das ist so viel als in die Gehorsam der Herzogen von Österreich ergeben«³⁰ (str. 27). Konverzije Paracelsus gotovo ni poznal.

Od avtorjev, ki nadaljujejo to koncepcijo, moram omeniti še *Matijo Vlačiča-Illirika*.³¹ Z zavestjo svojega izvora (o kateri nam priča že na prvi pogled njegov psevdonim Ilirik), svojo izrazito usmerjenostjo na jug in z vlogo Koroške v svojih nazorih in načrtih nekako nadaljuje idejo Karantanije s širšim pokrajinskim okvirom. »Ilirskemu« jeziku pripisuje veliko vlogo pri afirmaciji cerkve. Smer širjenja cerkve izvaja iz Male Azije, nato pa gre v Evropi razvoj »od Karantanije in Ilirika z ene strani, od Galije z druge strani, Ciril in Metod pa sta celo prišla iz Tesalije in Makedonije v Ilirik in Karantanijo«.³² V zvezi s takimi nazori je tudi njegov načrt poskusa ustanovitve vseučilišča v Celovcu, od koder bi se lahko širila reformacija v alpske dežele Koroško, Štajersko, Kranjsko, na Hrvaško, v Istro, Dalmacijo in zgornjo Italijo. »Celovec naj bi bil drugo tako žarišče (protestantizma — poleg Regensburga, o. D. M.) na jugu za slovenske, hrvaške dežele in prodor v severno Italijo«.³³ V zvezi s financiranjem hrvaških knjig je upal na koroške in kranjske stanove, pri čemer naj bi se po njegovih načrtih obe deželi politično združili. Posebna skrb za reformacijsko gibanje na Koroškem je obrodila sadove, saj je bila prav tu Vlačičeva smer protestantizma zelo močno zastopana.³⁴ Glavni cilj njegovih spisov pa se precej razlikuje od našega raziskovanja. Njegov namen je bil dokazati rimskemu papežu, da nima pravice do cerkvenega primata. Tako tudi nikjer ne izraža osebnega mnenja o Karantaniji. V Katalogu prič resnice³⁵ (napisanem v Magdeburgu 1556, dopolnjena redakcija je iz leta 1562) razčlenjuje verske resnice in spodbija prvenstvo Rima s tem, da zbira mnenja cerkvenih mislecev, katerih načela so se razhajala z rimsko cerkvijo. Tako je našel tu svoj prostor tudi Metod³⁶ (str. 106—107). On naj bi najprej pridobil Dalmatince in ostale Ilire za opustitev latinskega jezika v bogoslužju, potem se namenil na Bavarsko z enakimi načrti, a bil od tod pregnan na Moravsko. Tudi pismo bavarskih škofov Ivanu VIII.³⁷ (str. 212—215) ni v neposredni zvezi z našo nalogo. Pač pa je v Katalogu našel prostor tudi opis, ki nas najbolj zanima, Konverzija

²⁹ »... nach Absterben der ersten Kinder Japhets die Länder nach den Erben geteilt sind worden: etlich in Sclavoniam, ander in Carniolam, ander in Istriam etc; damit auch Kärnten das Land in seiner Weite und Cirkel abgenommen« (G. Moro, n. d., 24).

³⁰ »Naprej pa kronike ne pokažejo nič več kot to, da so koroški vojvode izumrli in pripadli nazaj avstrijski hiši, tako da je zdaj nadvojvodina Koroška skupaj s svojimi starimi običaji in grbom priključena avstrijskemu vojvodu, kar je toliko, kot da se je predala v poslušnost avstrijskih vojvod.«

³¹ Matija Vlačič-Illirik je bil rojen v Labinu 1520, umrl pa je 1575; bil je glavni voditelj po njem imenovane »flacijanske« meščanske smeri protestantizma po Luthrovi smrti. Za življenjepis gl.: M. Mirković, Matija Vlačič-Illirik, Djela JAZU 50, Zagreb 1960.

³² M. Mirković, n. d., 392.

³³ M. Mirković, n. d., 467, podrobneje o tem: M. Mirković, Pokušaj Matije Vlačiča-Illirika da osnuje sveučilište u Regensburgu i u Celovcu, Rad JAZU 300, Zagreb 1954, 537—567.

³⁴ Za odmeve flacijanstva prim. poleg navedene Mirkovićeve razprave v Rad 300 še M. Rupel, Povabilo in odpoved Gašperju Melissandru, SR VIII, 1953, 209—224; J. Maßner, Der Villacher Katechismus Johann Häusers, zbornik 900 Jahre Villach, Villach 1960, 381—409; O. Sakrausky, Theologische Strömungen in der reformatorischen Literatur der Slowenen und Kroaten, zbornik Abhandlungen über die slowenische Reformation, München 1968, 135—151.

³⁵ Matthiae Flacii Illyrici, Catalogus testium veritatis, qui ante nostram aetatem pontifici Romano, et papismi erroribus reclamant, pugnantibusque sententiis scripserunt, Francofurti 1666.

³⁶ XCI. Methodius Illyricus.

³⁷ CXXXV. Epistola Episcoporum Bavariae ad Ioannem VIII., originalni tekst prim. pri P. Ratkoš, Pramenka k dejinám Vel'kej Moravy, druga izdaja, Bratislava 1968, 436—439, regest pa ima tudi F. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku II, 1906, št. 324.

(str. 165—173), čeprav v malce skrajšani obliki³⁸ in brez vsakega komentarja in poskusa večje krajevne in kronološke opredelitve, kot jo podaja neposredno samo besedilo vira. Predstavljena ni v spomin nekdanje razširjenosti Koroške in kot spomenik slovanstvu v Alpah, ampak kot primer, »da se pri spreobrnjenju tolikih narodov tako malo ali nič ne omenja papež«³⁹ (str. 164). Še boljši dokaz Vlačičevega neopredeljenega mnenja o tem viru pa je njegova lastna izjava: »Ne poudarjam posebno, da je ta kratki zgodovinski prikaz tudi drugače vreden, da ne propade«⁴⁰ (str. 165) v uvodu k tekstu Konverzije. Njeno koncepcijo je enostavno prevzel in karantanske dežele s soslednjimi do izliva Drave v Donavo enači v nadaljevanju s Slovani. Brez vsake kritične pripombe Vlačič v Katalogu sprejema in objavlja tudi pisanje kremsmünsterskega redovnika Bernarda o poreklu Bavarcev (str. 173—177). Tu je govora o poreklu Noričanov: ti naj bi se imenovali po Noriku, sinu Herakleja. Prišli naj bi z vzhoda in se naselili ob spodnji Donavi. Kasneje naj bi tudi alemanska plemena prejela od njih tevtonski jezik. Vlačič tudi ne komentira Bernardovega mnenja, da je bil Samov naslednik Borut, ki so mu sledili »Rarastus«, »Chemanarus« in »Uvalthuns«. Za Karla Velikega in njegovih naslednikov imenuje kot kneze Karantancev »Primihlango«, »cemicasa Hpomara« in »Etgarja«, ki naj bi bili podrejeni grofom, ki so jih Karel in njegovi nasledniki po zmagi nad Huni postavili v vzhodni del Bavarske (Geroldus I., Goterammus II., Vuercharius III., Albricus IV., Gothfridus V., Arnoldus, za temi pa knezi Helinwinus, Albarius, Pado). Tu so spet opisane verske misije med Karantanci in nastop Metoda. Magdeburške centurije (cerkvena zgodovina po posameznih stoletjih, ki sega do vključno XIII. stoletja in je bila objavljena v Baslu 1559—1574), pa nimajo niti česa podobnega o naši temi, čeprav omenjajo kneza Ljudevita v IX. stoletju in opisujejo pot in delo Konstantina in Metoda.⁴¹

3. Nemška koncepcija zgodovine koroške dežele

Kot je bilo omenjeno že v uvodu, zastopa druga skupina avtorjev povsem drugačen koncept slovanske in karantanske zgodovine. Če že ne izenačuje Slovanov z Germani v smislu pangermanske koncepcije,⁴² jih pa v posledicah združuje v eno samo ljudstvo⁴³ z dvema jezikoma. Tu gre za deželne zgodovine, ki uvajajo ozko, pokrajinsko koncepcijo.⁴⁴ Čeprav se zavedajo obsega prostora, kjer je v uporabi slovanski jezik,⁴⁵ do katerega niso sovražni, pa ti avtorji opevajo slavo nemštva.⁴⁶ Pogosta so izvajanja izvora od Jafeta. Značilno je poudarjanje starega izvora, pa tudi avtohtonizma Bavarcev, katerih slavospev so večinoma ta dela.

³⁸ Dejansko gre tu za eno od izdaj Konverzije: M. Kos, *Conversio*..., 11; *Repertorium fontium historiae medii aevi* III, Roma 1970, 647.

³⁹ »... tantarum gentium conversionem adeo parum vel nihil Papae meminit, ...«

⁴⁰ »Taceo nunc, quod et alioqui est digna haec brevis historiola, quae non planè intereat, ...«

⁴¹ M. Mirković, *Magdeburške centurije*, Rad JAZU 306, Zagreb 1955, 59—60.

⁴² To potezo opažamo zlasti pri Laziu.

⁴³ Glede Lazia, Megiserja, Schönlebna, Valvasorja, sta opozorila na to potezo že F. Kidrič, *Razvojna linija slovenskega preporoda v prvih razdobjih*, Razprave ZDHY 5—6, Ljubljana 1930, 72—78, isti, *Zgodovina slovenskega slovstva*..., 84, 89, 128, in F. Zwitter, n. d., *GMDS XX*, 1939, 355—359.

⁴⁴ F. Kidrič, *Razvojna linija*..., 74—75, isti, *Zgodovina slovenskega slovstva*..., 127, F. Zwitter, n. d., *GMDS XX*, 1939, 360.

⁴⁵ Megiser, *Anali* I, 568, Baučer, *Historia rerum Noricarum*..., 69, 87; za Schönlebna in Valvasorja gl. F. Kidrič, *Razvojna linija*..., 75, 80—83, isti, *Zgodovina slovenskega slovstva*..., 128—129, F. Zwitter, n. d., *GMDS XX*, 1939, 359.

⁴⁶ F. Zwitter, n. d., *GMDS XX*, 1939, 360.

Prva avtorja, ki sta utemeljila to koncepcijo in z njo razširila Germane ali Nemce na račun vseh drugih narodov, sta izhajala iz bavarskega zgodovino-pisja in v zvezi z bavarsko zgodovino obravnavala tudi karantansko. Za vso to skupino je poleg slavospeva dinastiji značilno neko poznanje Konverzije, a ne neposredno, kar je privedlo do nekaterih razhajanj in časovnih neskladij. V to skupino sem uvrstila Aventina, Lazia, Christalnicka in Megiserja, Baučerja (predvsem po poznavanju zgodovinskih dejstev, ne toliko po sami koncepciji), Schönleba in Valvasorja.

Kot prvega in najstarejšega med naštetimi pisci moramo pretresti dela *Aventina*, avtorja Bavarskih analov (1554) in Bavarske kronike (1566).⁴⁷ Poteze obeh del so si močno podobne, čeprav so Anali pisani v latinščini, Kronika pa v nemščini. V okviru bavarske zgodovine govori Aventin precej tudi o Karantancih, ki jih imenuje z različnimi imeni: Windi, imenovani Charner, jim pravi v zvezi z avtohtonistično teorijo ali bolje s prvo selitvijo (Kronika, str. CCCII'), ko jih enači s starimi Karni. Die Kernter jih imenuje v zvezi s Huni (po naše Obri) in pokoritvijo po Bavarcih (Kronika, str. CCCIII). Prav tu jih v isti zvezi imenuje enkrat die Winden, a že malo naprej spet razlikuje Winde in Kernter: »die Bayern... uberzogen die Winden und Kernter / brachtens zu gehorsam« (Bavarci... so napadli Vinde in Korošce in jih pokorili). Nova nejasnost je tudi v Dagobertovem ukazu Tasilu, naj pokori Winde in Sclaue; tem vlada Scham, ki je »Windische Herzog« v »Kernten in Österreich« (Kronika, str. CCCXII). V Analih pa uporablja latinska imena. Venedi in Sclai sta mu najširša izraza za Slovane (Anali, str. 8). Venedi Chariones proprie dicti se omenjajo ob naselitvi (Anali, str. 191), v zvezi s Huni se latinsko imenujejo Venedi (Anali, str. 191). Modest je poslan »ad Chariones«, Hotimir pa je »Charinorum dux« (Anali, str. 226). Pri opisovanju cerkvene (salzburške) zgodovine v drugem delu Analov pa prevzame (verjetno po predlogi) tudi ime Carentani (Anali, str. 3).

Kaj torej meni Aventin o etnični pripadnosti prebivalcev teh dežel? Vse Teutschen, Dennenmärker in Winden (oder Wenden) izvaja od enega praočeta Tuitscha (Kronika, str. XIX), oz. pravi: »Germanorum genera sunt quatuor, Theutones, Venedi, Cimbri, Vgri« (Germanški rodovi so štirje: Tevtoni, Venedi, Kimbri, Ogri — Anali, str. 8). Zagovarja nekakšno tezo o dveh selitvah: Najprej so Windi, imenovani Charner, zavzeli deželo pod gorovjem, ki se imenuje Taurum, navzgor ob Dravi in Savi do Italije, Koroška pa je tedaj vsebovala še Štajersko, Kranjsko in sosednje dežele⁴⁸ (Kronika, str. CCCII'). V Analih pa piše takole: Theodo je 508 vključil »Hunnorum reliquias, Abares et Auaros, Angilos, Venedorum nationem, Charinos adhuc incertis sedibus vagantes« (ostanke Hunov, Abare in Avare, Angle, ljudstvo Venedov Karine, ki so se doslej selili brez stalnih bivališč — Anali, str. 185), ki pa so se zdaj očitno ustalili, o čemer priča tudi nadaljevanje: »Venedi Chariones proprie dicti« so osvojili oni del Norika, ki leži znotraj gore Taurum proti vzhodu, med izviri Mure, Drave, Save do Oglejskega polja⁴⁹ (Anali, str. 191). V obeh nadaljeva-

⁴⁷ Johannes Aventinus, s pravim imenom Turmair, je živel od 1477 do 1537. Za podatke o njegovem življenju prim.: Der Große Brockhaus 19, Leipzig 1934, geslo Turmair, 202, in A. Lhotsky, Österreichische Historiographie, München 1962, 65; originalna naslova omenjenih del sta: Io. Aventini, Annalium Boiorum libri VII, Basileae 1580, prva izdaja Ingolstadt 1554, in Johannis Aventini Des Hochgelerten weiterberühmten Beyerischen Geschichtschreibers Chronica, Franckfurt am Mayn 1566.

⁴⁸ »Die Winden/ genannt die Charner/ namen die Land under dem Gebirg/ so man Taurum nennet/ heroben umb die Dra undn Sauw alle eyn/ biß gar an Italien/ habens noch inn/ Und Kernten/ als die alten Brieffe außweisen begreiffet under seinem namen auch die Steyermarck/ Crain/ und die anstossende Länder.«

⁴⁹ »...eam Norici portionem, quae infra Taurum montem Orientem spectat, inter fontes Murae, Draui, Sauu includitur, usque Aquileiensem agrum occuparunt, ...«

njih pa povzema po Pavlu Diakonu podatke o bojih pri Agutu proti koncu VI. in v začetku VII. stoletja (Kronika, str. CCCXI oz. Anali, str. 202), kar morda avtorju ne pomeni pravega preseljevanja, ampak le lokalne spopade.

Pri Aventinu pogosto naletimo na nerazumevanje etnične strukture Koroške. Zdi se, da po njegovi predstavi živi na koroškem področju eno ljudstvo z dvema jezikoma: Ko so si Bavarci podredili »Winde«, so zasedli deželo in mesta in še v njegovem času se na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem v mestih govori »Teutsch und Beyerisch«, na deželi pa »Windisch«⁵⁰ (Kronika, str. CCCIII). Še izraziteje se kaže to pojmovanje v drugem primeru: nad Rabo do Petronela je cesar dal deželo Hunom (po hunski vojni), »hinab wohneten Winden / Bayern und Teutsche durcheinander« (spodaj pa so živeli Slovenci, Bavarci, Nemci pomešani med seboj), »kakor zdaj v mestih Nemci, Ogri, ponekod tudi Slovenci«⁵¹ (Kronika, str. CCCXXX'). Opis jezikovne razlike med mestom in vasjo najdemo tudi v Analih (str. 205).

V zvezi z bavarsko navzočnostjo smo spet pred problemom. V opisu razdelitve Norika (Kronika, str. CCCII', str. 191) imajo poleg »Windov« tu svojo deželo še Avari in Huni (pod Anizo), proti nižini od Donave do Italije pa Boji. Po ukazu frankovskih kraljev Hildeberta in Dagoberta so Bavarci pokorili Sama (Kronika, str. CCCIII: »Die Kernter und Haunen haben für sich selbs ire Land mit irem Fürsten regirt / seind frey gewesen biß die Bayern Christen wurden / da wurden sie und die Winden der sachen uneins / und die Bayern auß befehl der Könige von Franckreich / nemlich Hildebrechts deß andern / Degenbrecht deß ersten / uberzogen die Winden und Kernter / brachtens zu gehorsam«).⁵² Ko pa si avtor zamisli ob smrti Tasila II. 650 delitev dežele med tri sinove (vse to je sicer brez zgodovinske osnove), ni pripisana ožja Karantanija nikomur in Aventin o tem območju sploh molči.

Kakšen je bil po njegovem mnenju nekdanji obseg Koroške sem omenila že zgoraj. Dežela, ki ji vlada Hotimir in ki naj bi spadala pod Bavarsko, obsega Koroško, Kranjsko, Štajersko in Slovensko marko — to je ustvaril po nesporazumu iz »marchia Winedorum« pod knezom Valukom za časa Sama (Kronika, str. CCCXXII). V Analih pa je to področje še razširil: Odilo naj bi dal Hotimira po ukazu kralja Pipina za kneza Venedom, ki žive v Noriku pod Turami in v zgornji Panoniji, v mejnem ozemlju Dalmacije, Liburnije, Ilirika do izvirov Drave in Save⁵³ (Anali, str. 222). Zanimiva je tudi čast vojvode Koroške, s katero je počaščen Gundakar ob izdaji Karlmana očetu (Kronika, str. CCCLII); Anali pišejo, da je dobil Gundakar ob tej priložnosti »ducatus Charinorum« (Anali, str. 324).

Pri Aventinu najdemo tudi mnogo elementov Konverzije, vendar so podani razdrobljeno in so podrejeni njegovi lastni zgodovinski koncepciji. Vojvodo (Kronika, str. CCCXII) oz. kralja (Anali, str. 205) Sama naj bi Tasilo po zmagi neposredno zamenjal z Borutom, ki se je spričo hunske nevarnosti z bavarskim posredovanjem podvrgel Frankom. Nekoliko je prikrojen podatek iz Konverzije, da je bavarski vojvoda Vtel po ukazu kralja Pipina Hotimira napravil

⁵⁰ »... wie es dennoch in Crain/ Kernten/ Steyermark in den Stetten/ Teutsch und Beyrisch redet/ auff dem Land aber Windisch«.

⁵¹ »... wie jetzt in den Stetten/ Teutsch und Ungerisch/ auch in etlichen Windisch«.

⁵² »Korošci in Huni so sami vladali deželo z lastnimi knezi in so bili svobodni, dokler se niso Bavarci pokristjanili; tedaj so bili ti in Windi glede tega neenotni in Bavarci so na ukaz frankovskih kraljev, namreč Hildeberta II., Dagoberta I. napadli Winde in jih pokorili.«

⁵³ »Ipse Vitilo iussu Pipini regis, Venedis, qui Noricum infra Taurum montem, et superiorem Pannoniam, in confinio Dalmatiae, Lyburniae, Illyrici ad fontes Draui, et Sauu amnium habitant, Chito marum, ..., ducem dedit.«

za kneza »in Kernten« (oz. nad širokim področjem, ki sem ga navedla že zgoraj). S Konverzijo se tudi ne ujema Tasilova intervencija, ki naj bi za časa Hotimira pokorila uporno »plemstvo«. Pri opisu organizacije mejnih krajin po vojni Karla Velikega proti Obrom povzema v nekoliko spremenjeni obliki imena iz Konverzije, karantanski slovanski knezi (»Primislaus, Cemicas, Stomarus, Otogetion« — Anali, str. 257) pa mu v smislu njegove koncepcije predstavljajo zastopnike nemške oblasti (oz. bavarskega plemstva) na področju med izviri Drave, Save in nad okoliškimi rodovi. V skladu s tem virom je podana seveda tudi cerkvena zgodovina, Ingova legenda, imena salzburških škofov oz. nadškofov ter njih pokrajinskih škofov med Venedi, ki poseljujejo Ilirik, Norik in Panonijo (Anali, str. 303). S Konverzijo se ujema opis moravske zgodovine ter nastop Metoda, ki pa je po avtorjevem mnenju prišel iz Dalmacije, kjer je že uspel z uvajanjem slovanskega jezika v cerkvenem obredu.

Lazius⁵⁴ je še izrazitejši zagovornik pangermanske koncepcije kot Aventin. Potomce Jafeta preprosto proglasi za Germane ali Tevtone (kot taki mu veljajo npr. Galci ali Kelti, s katerimi enači tudi Ilire). Glede izvora Venetov trdi, da so star rod ob Jadranu, ki izhaja iz Paflagonije in se samo po jeziku, po navadah in telesni lepoti pa ne, loči od Galcev. Na področju stare Japidiije so živeli Japodi, ko pa so se ti preselili, so prišli na njihovo mesto Carni in dežela se je preimenovala v »Crania et Carniola« (str. 156). Ob Ajnhardovem poročilu o vojni proti Ljudevitu Posavskemu in ob pokoritvi »Carniolensium« in dela »Carantanorum« pravi, da je na ta način treba razumeti slovansko provinco »Carnunto«, ki jo zdaj imenujejo »Crania«⁵⁵ (str. 157). Prav tako mu ni jasna razlika med krajem »Carnuntum« in deželo »Carnuntum, quod corrupte vocant Carantanum« (Carnuntum, ki ga napak imenujejo Carantanum — po Pavlu Diakonu — str. 150). Ta »slovanska provinca Carnunto, ki jo zdaj imenujejo Crania« oz. ta »Carniola« je iz davnine imela lastnega grofa, pravi Lazius in za dokaz resničnosti te trditve navaja listino Friderika II.

Glavno vlogo imajo v delu pravzaprav genealogije. V genealogiji karnskih knezov omenja na čelu Karnov in Bavarcev Tasila, po Pavlu Diakonu pa povzema njegove boje s »slovanskimi« Avari pri Aguntu (str. 158). Slovani so pred 567 osvojili Carnorum provinciam, v tem letu pa so se pri Aguntu spopadli s Tasilom (str. 237). »Od tedaj«, pravi Lazius, »so se namreč Slovani z nemškimi Karni postopoma zlili v eno ljudstvo: kakor tudi do danes vidimo Koroško poseljeno tako s Slovani kot z Germani«⁵⁶ (str. 158).

Dežele »Carantanorum« geografsko podrobneje ne opredeljuje, v zvezi z nastopom karnskih knezov iz rodu Frankov pa pravi, da so nastopili potem, ko so bili premagani Slovani »in Carantana«, kar je »v mediteranskem Noriku« (str. 159). Vse kaže, da ni opazil kakih posebnih razlik med Koroško in Karantanijo, saj ju obravnava, kot da sta istovetni. Omenja tudi koroški ali karantanski dukat, ki ga vleče daleč nazaj v čas, preden so Franki začeli osvajati področja znotraj rimskega cesarstva. Pravi, da je že tedaj obstajala povezava goriške grofije, Furlanije in koroškega dukata (str. 150).

Tudi pri njem srečamo posamezne elemente, ki izhajajo iz Konverzije, a so tako nepovezani in včasih tako po svoje prikrojeni, da očitno tega vira ni

⁵⁴ Wolfgang Lazius je živel od 1514 do 1565; leta 1549 je bil nekaj časa na Koroškem. Za podatke o njegovem življenju prim.: E. Nußbaumer, n. d., 157–158, A. Wölger, n. d., 29–31, A. Lhotsky, n. d., 85–86; naslov njegovega dela je: Wolfgang Lazius, De gentium aliquot migrationibus, sedibus fixis, reliquiis, linguarumque initiis et immutatis dialectis libri XII, Francofurti 1600.

⁵⁵ »De huiusmodi Slaunum prouincia Carnunto, quam modo Cranium vocant, intelligendus est...«

⁵⁶ »Mixti enim ab eo tempore Slaui Carnis Teutonibus, in unam paulatim eandemque gentem coaluere: quemadmodum in hanc usque diem à Slauiis aequae ac Germanis Carinthiam cultam videmus.«

uporabljal neposredno. Pri podatkih, ki jih posredno prevzema iz Konverzije, včasih navede vir »ut gentilitii Annales testantur« (npr. str. 159). Karnski knezi slovanskega rodu so zanj Samo (ki naj bi ga podjarmil Dagobert), Baruch (ki mu Franki vrnejo karantansko kraljestvo, ki so mu ga vzeli Avari) in Carastus, medtem ko naj bi bila Cetemarus in Waldcuno iz rodu Frankov. Tu je omenjen tudi Tasilo, ki je, kot povzema avtor po »starejših analih« »Carinthiam« iztrgal Slovanom. Karel Veliki je postavil na čelo Karantanije, »kot so tedaj rekli« (str. 159), frankovskega grofa Inga. V zvezi z njim omenja Lazijs začetek navade postavljanja koroških knezov ter opiše obred ustoličevanja po Aeneju Silviju Piccolominiju; tega povsem slepo prevzame, saj se stavek »sunt enim ipsi Cariniani Sclavi« (sami Korošci so namreč Slovani — str. 159) prav nič ne ujema z njegovo lastno koncepcijo. Kot Ingove naslednike postavlja Codelacha, za njim Balderica in nato Ljudevita. Temu naj bi sledil Domitian (po legendi iz 13. stoletja),⁵⁷ ki mu pripiše za ženo Marijo Meransko, kot njegove naslednike pa našteva mejne grofe, ki so omenjeni v Konverziji. Znana so mu tudi imena salzburških škofov in v Karantanijo poslanih duhovnikov, ki jih omenja Konverzija.

Včasih citira kaj iz Aventina in dopolnjuje svojo vrsto vladarjev še z njegovimi podatki.

Kakor je odkril Großmann,⁵⁸ je delo *Chronica des Loeblichen Ertzhertzogthumbs Khaerndten*, Leipzig 1612, ki je izšlo pod imenom *Hieronyma Megiserja*, v glavnem plod življenjskega truda drugega moža, *Michaela Gotharda Christalnicka*, ki ga je spisal v drugi polovici XVI. stoletja.⁵⁹ Zaradi tega je nujno, da obravnavam oba avtorja skupaj. Christalnicku, ki je zasnoval delo v tej obliki, se pozna, da je rojen Korošec. Tega ne kaže le njegov pridevek Carinthus, ampak najboljše celotno delo, napisano v slavo in čast koroški deželi. Poveljuje jo na vsakem koraku, celo za ceno izmišljanja nezgodovinskih podatkov. Konverzijo je poznal po Ammoniu Salassu, mnogo podatkov pa povzema po Aventinu in Laziu. Megiser⁶⁰ dela ni kaj prida obogatil. Res je sicer, da Christalnick ni vedel za knežji kamen; po drugi strani pa je Megiser oškodoval delo za uvod in za vse podatke o reformaciji (ki so ohranjeni le v Christalnickovem izvlečku), ko je v dobi protireformacije moral prikriti vse izraze protestantizma, ki jih je vseboval rokopis. Poleg tega je skoraj povsem prikril resničnega avtorja (njegova *Collectanea* in *Historiam Carinthiacam* omenja le kot najpomembnejšo podlago za svoje lastno delo, ki pa se je omejevalo v glavnem le na jezikovno redakcijo!), s čigar delom se je okoristil in proslavil.

Kakor že poprej pri Laziu, srečamo tudi v Analih tezo poznega nemškega humanizma o germanskem izvoru slovanskega prebivalstva avstrijskih dežel. To nam odkrije že kar na začetku (I, str. 2): Korošci so »Teutsch und Windisch under einander« (Nemci in Slovenci pomešani med seboj), kljub raznovrstnim spremembam so bili v vsakem času Nemci,⁶¹ med katere so se sicer v vmesnem času pomešali »Windische und Slavonische Völcker«. Še do danes živijo na Koroškem oboji pomešani med seboj. Wendi in Windi izvirajo od

⁵⁷ R. Eisler, *Die Legende vom heiligen Karantanerherzog Domitianus*, *MIÖG* 28, 1907, 52–116.

⁵⁸ K. Großmann, *Megiser, Christalnick und die Annales Carinthiae*, *MIÖG* 57, 1949, 359–372.

⁵⁹ Michael Gothard Christalnick je bil rojen med 1530 in 1540, umrl pa je 1595. Za podatke o njegovem življenju gl. monografijo W. Neumann, *Michael Gothard Christalnick*, *Kärntner Museumschriften* XIII, Klagenfurt 1956.

⁶⁰ Hieronymus Megiser je živel od 1554 ali 1555 do 1619. Za življenjepis prim.: J. Logar, *SBL* II, 1953, 84–87, H. Doblinger, *Hieronymus Megisers Leben und Werke*, *MIÖG* 26, 1905, 431–478.

⁶¹ F. Kidrič, *Razvojna linija ...*, isti, *Zgodovina slovenskega slovstva ...*, 89, F. Zwitter, n. d., *GMDS* XX, 1939, 355.

Jafeta in so »Teutschen« (I, str. 2). Ilirski Korošci in Bavarci so eno ljudstvo. Koroška se imenuje tudi Bavaria Interior (I, str. 340). Od tega časa so se (namreč) slovenski Korošci z Nemci na Koroškem tako močno združili in med seboj pomešali, da je iz obojih nastalo eno ljudstvo.⁶² Še v našem času vidimo, da je nadvojvodina Koroška poseljena obenem s Slovenci in Nemci. To se kaže v prastarih svoboščinah, da je koroški vojvoda investiran in postavljen v slovenskem jeziku in Aeneas Silvius Piccolomini opisuje, da se obtožbe pred rimskim cesarjem ni dolžan braniti v drugem kot v slovenskem jeziku. »... v mestih na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem« (nadaljuje avtor) »še danes govore ljudje nemško in bavarsko, na deželi pa slovensko«⁶³ (I, str. 341).

Za to deželo uporablja različna imena, o katerih izvoru razpravlja. Izvor imena Khärndten izvaja iz »provincia Carnunti«, kakor se je dežela imenovala v rimskih časih (ta napaka je doma v resnici pri Pavlu Diakonu).⁶⁴ Ne pozabi omeniti tudi imen Carentana in Quarentein oz. Carentein. Prebivalci te dežele se nazivajo v času bavarskega kneza Dietha Khärner, Carini ali Carenteiner. O njihovi etnični pripadnosti se izrazi nehote in proti lastni konceptiji: Bavarski knez Dieth je pridobil... »Windischen, ki jih imenujejo Carndter ali Kärner in ki... niso imeli stalnega bivališča«⁶⁵ (I, str. 331); pri tem se je oprl na Aventina. Stari Winden, imenovani Khärner, od nekaterih pa tudi Carantaner ali Quarenteiner, so — kot pravi — slavni ilirski predniki sedanjih Korošcev in so posedovali deželo »pod gorovjem, ki se imenuje Thaur n navzgor ob Muri, Dravi, Savi do Italije«⁶⁶ (I, str. 340 — po Aventinu). Že prej je zapisal, da so včasih šteli h Koroški Tirolsko, Kranjsko, Celjsko grofijo, Štajersko, Creyburg ob Innu na Bavarskem, Goriško (I, str. 14), po osvojitvah pa tudi Slovensko marko, ki obsega po avtorjevem mnenju Dalmacijo in Liburnijo (I, str. 356), medtem ko se je pridružila Furlanija temu področju po isti sodbi že leta 800⁶⁷ (I, str. 511). Vse dežele mu veljajo kot priključene k tej skupini, dokler niso bile dvignjene v vojvodine. Šele takšen dvig mu pomeni čas njihove odcepitve od »stare Koroške«.

Pisec poroča o preseljevanju Slovanov s Češke in Koroške na Bavarsko, o bitki pri Aguntu, ki jo postavi v leto 605. Ni povsem jasno, ali mu pomeni ta selitev drugo selitev Slovanov ali le premike še neustaljenih prebivalcev.

Po zgledu Lazia našteva kneze, ki so vladali Koroški, kot jo že tedaj imenuje. Najprej pripisuje vodilno vlogo Bavarcem (ne Avarom!), a 622 pridejo na površje »die Windische«, ki naj bi do tega časa spoštovali frankovske kralje in bavarske vojvode kot svoje deželne kneze. Slovansko poreklo Samoisa je morda nehote podobno kot v Konverziji, delno pod vplivom Lazia, delno ker je Samo pač pogan, kar seveda Franki in Bavarci ne morejo biti. On je k deželi »zu Khärndten« pridobil še Avstrijo in »Slovensko deželo« (tak je torej po avtorjevem mnenju obseg Samove države). Tudi tu je prisotno časovno neskladje, saj je pisec prepričan, da je Borut neposredni Samov naslednik. V smislu Aventina napiše, da so Bavarci na ukaz Frankov naredili Slovincem

⁶² F. Kidrič, Razvojna linija..., 73.

⁶³ »Wir sehen auch solches noch zu unser zeit/ daß von den Windischen unnd Deutschen zu gleich das Erthertzogthumb Kärndten bewohnt wird... wie man denn noch/ in Crayn/ Khärndten/ und Steyermark in den Städten/ Deutsch und Beyerisch redet/ auff dem Land aber Windisch.«

⁶⁴ Pauli Diaconi Historia Langobardorum V, 22, prim.: F. Kos, Gradivo I, 1902, št. 178.

⁶⁵ »... die man... Windischen/ die Carndter oder die Kärner nennet/ die noch damals hin und her gezogen/ kein stättige Wohnung hetten/ (Venedorum nationem, Charinos adhuc incerta sede vagantes).«

⁶⁶ »... under dem Gebürge/ so man Thaur nennet/ heroben umb die Muer/ Traa unnd Saw alle ein/ biß gar an Italien/...«

⁶⁷ Furlanija se je dejansko priključila k tej skupini šele 952: gl. M. Kos, Zgodovina Slovincov od naselitve do petnajstega stoletja, Ljubljana 1955, 167.

za vojvodo Carasta. V zvezi s »frankovskim« grofom (vpliv Lazia) Ingom omeni nadvojvodsko čast in obred ustoličevanja. Tega opiše po Aeneju Silviju Piccolominiu, pri čemer je toliko dosleden v svoji koncepciji, da prevede stavek »sunt enim ipsi Carinthiani Sclau« v »dann die Khärndter reden guten theils auff dem Lande Windisch...« (kajti Korošci v dobršem delu na deželi govore slovensko — I, str. 478). Lazievemu vplivu gre pripisati dejstvo, da pisec za Domitianovo soprogo postavlja Marijo Meransko.

S Konverzijo se ujema v naštevanju duhovnikov, ki sodelujejo v pokristjanjevalni akciji, glede imen škofov in korepiskopov, v imenih mejnih grofov in knezov, čeprav le-tem včasih po svoje določi zgodovinsko vlogo. Ti podatki pa niso povzeti neposredno po Konverziji, ampak po Vita s. Virgili, Laziu in Aventinu.

Rokopisna kronika »Historia rerum Noricarum et Foroiuliensium«, ki jo je našel v arhivu goriškega kolegija 1773 Coronini, je delo goriškega jezuita *Martina Baučerja*,⁶⁸ prvega zgodovinarja slovenskega rodu.⁶⁹ Omenjena kronika po okviru te razprave, ki sicer zajema le tiskana dela, ne sodi vanjo; ker pa je njen rokopisni prepis lahko dostopen v Ljubljani v Narodni in univerzitetni knjižnici in se delo po načinu pisanja in poznavanju zgodovinskih dejstev (ki je širše od »Megiserjevega« in ožje od Schönlebnovega) smiselno uvršča med ostala tukaj obravnavana dela, se mi je zdelo potrebno avtorja upoštevati na tem mestu. Hkrati pa je treba poudariti, da se Baučer po svoji koncepciji razlikuje od splošno germanskih teorij piscev, obravnavanih v tej skupini, in da ostreje razlikuje Slovence in Nemce. V svoji zgodovini se Baučer precej naslanja na »Megiserjeve« *Annales Carinthiae* in dokaj zvesto sledi njihovim poglavjem. Kot je značilno za deželne zgodovinopisce, tudi on želi povzdigniti domačo Goriško s tem, da poudarja vlogo in pomen goriških grofov, ki imajo čast koroških palatinskih grofov. Ta naziv skuša potisniti čim dalj nazaj. Piše, da je že 452 Atila dal koroškemu palatinu področje, kjer je ta zgradil goriški grad, po katerem so goriški grofje prevzeli svoj naziv (str. 5).

Prvotni prebivalci področja, ki nas zanima, so bili po avtorjevem mnenju stari Carni, keltski ali galski rod, ki izvira od prednika Gomerusa Galla iz Babilonije. Na kasnejše germansko poreklo prebivalcev Norika namiguje njegova teza o genealogiji osvajalcev tega področja: Hercules Alemanus ali Germanicus je 2605 (sic!) prišel iz Egipta v Hispanijo, od tod pa v Germanijo. Imel je sinova Tusca in Norica. Drugi je pokoril »Carnorum seu Carinthorum (termina mu očitno pomenita isto, o. p.) ditionem« ter postal prvi kralj Karnov in Noričanov (str. 35). Naziv Carentani uporabljaja Baučer že za čas 247 ab u. c. (506 pr. n. št.), češ da ima Brennus, kralj Karnov in Noričanov v vojski Galle in Carentane (str. 38). Ti torej niso galskega rodu, pa tudi ne isto kot Karni, katerih poreklo je po njegovem mišljenju galsko. Vende omenja Baučer 169 po n. št., šteje pa jih h Germanom: »Marcomani, Vendi, Quadi alique Germanici populi...« (str. 53). Kasneje to trditev spremeni, ko zapiše, da se po 500 sin bojskega kralja Theodo vojskuje s Theodorikom Alamanom in je v vojaški zvezi z »Vendi seu Slavi«. Tu (str. 69) tudi našteva, kod vse se je razprostiralo njihovo kraljestvo.

Področje med Donavo, Anizo in Salzo je Rimljanom iztrgal Theodo Bavarski ob pomoči Vendov in Hunov. Baučer to osvojitve postavlja v dvajseta

⁶⁸ Martinus Bauzer, latinski pisatelj in zgodovinar, je bil rojen 1595 v Solkanu. Bil je profesor sholastične filozofije na kolegiju v Gorici in na Ferdinandu v Gradcu in rektor kolegija na Reki. Umrli je 1668 v Gorici. Za podatke o njegovem življenju prim.: J. Glonar, SBL I, Ljubljana 1925—1932, 28.

⁶⁹ F. Zwitter, ZNJ II, Ljubljana 1959, 781.

leta VI. stoletja. Rimljani so izpraznili Norik in Panonijo. V Panonijo so prišli Huni in Avari, mediteranski Norik in pokrajine »Danubio secundus Athesim in Italiam extentas, cum Septentrionali montosa Carinthiae parte« (ki se razprostirajo od Donave vzdolž Adiže s severnim, goratim delom Koroške) pa so ostale Bavarcem (severni del mediteranskega Norika) in Vendom (ostalo). Pri tem je nastala jezikovna sprememba »utraque natione suum idioma suae ditioni inferente Bavari Theutonicum et Vendi Slavicum« (ker je vsako ljudstvo v svojo deželo prineslo svoj govor, Bavarci nemškega in Vendi slovanškega — str. 70). Boji med Slovani in Bavarci sredi 6. stoletja imajo po Baučerjevem mnenju verski vzrok. Pisec trdi, da so se po prihodu Langobardov v Italijo 567 Slovani ustalili v delu Furlanije; tja naj bi verjetno prišli kot langobardski zavezniki v njihovi vojski.

Tasilu, od frankovskega kralja Hildeberta postavljeni kralj Bavarske in dux Koroške — kar kaže na njegovo podložnost Frankom — je 598 pokoril »Vendos, seu Slavos, Misniae, Poemiae, et Carinthiae incolae« (Vende ali Slovane, prebivalce Mišenske, Češke in Koroške — str. 73). Kot Megiser je tudi Baučer menil, da so se 628 koroški Slovani naveličali bavarskega jarma in si zato sklenili izbrati lastnega duxa »de suo populo«. Privilegij koroških knezov, da v cesarskih kurijah uporabljajo slovanski jezik je po Baučerjevem mnenju posledica sodstva v slovanskem jeziku za časa Sama. Tudi Baučer prevzema napake prejšnjih avtorjev, ki postavljajo Boruta za neposrednega Samovega naslednika, ter vztraja pri slovanski podrejenosti Bavarcem (čeprav mu je znan opis Pavla Diakona o Varnefridovem iskanju pomoči pri Slovanih, pripiše Borutovo postavitve za kneza Tasilu). Po Megiserju je tudi prevzeta razvrstitev vladarjev, ki slede Hotimiru: Valdungo, Tasilov sin Theodo in nato Frank Inguon. Pri zadnjem sta omenjena tudi nadvojvodska čast in po A. S. Piccolominiu opis ustoličenja, pri čemer se Baučer s trditvijo »sunt enim Carinthe Slavi« (Korošci so namreč Slovani — str. 81) ne oddalji od njega. Ljudevit Posavski je po avtorjevem mnenju združil v svojih rokah Panonijo in Koroško, za njim Balderik Furlanijo in Koroško, b. Domitianus (spet omenjen kot mož Marije Meranske) pa je k tema dvema osvojil še Moravsko. Po smrti cesarja Ludvika so se sicer ločile Kranjska, Slovenska marka, Istra in Dalmacija od koroških in bavarskih knezov, za časa Karlmana pa so se spet združile v enih rokah Bavarska, Češka, Moravska, Avstrija, Koroška, Kranjska, Slovenska marka in del Italije. Njemu je v Bavarskem in Koroškem dukaču sledil Arnulf. V XI. stoletju omenja Baučer štiri mejne grofe, ki varujejo Koroški dukat; njegovo širino skuša prikazati z obsegom škofij, ki so spadale vanj: millstattska, sekovska, krška, lavantinska, ljubljanska in tržaška (str. 107).

Sicer je res, da tudi pri Baučerju zasledimo imena duhovnikov in grofov, ki se skladajo s Konverzijo, vendar jih je prevzel posredno, prek Megiserja in Lazia, ki sta tudi sicer glavna podlaga njegove zgodovine.

Leta 1681 so izšli *Schönlebnovi Annales Carnioliae*.⁷⁰ Čeprav se v marsičem ne strinja z »Megiserjem« in ga močno kritizira, je v bistvu vendarle nadaljeval njegovo nemško koncepcijo.⁷¹ Bolj je kritičen glede koroške zgodovine, ker je pač on sam opeval slavo Kranjske. Mislim, da so prav zaradi tega njegov

⁷⁰ Janez Ludvik Schönleben je živel od 1618 do 1681, za življenjepis in delo prim.: M. Miklavčič, SBL III, Ljubljana 1960–1971, 237–240; originalni naslov njegovega dela je: Joannes Ludovicus Schönleben, Carniolia antiqua et nova, Labaci 1681.

⁷¹ F. Kidrič, Razvojna linija ..., 73, isti, Zgodovina slovenskega slovstva ..., 128–129, F. Zwitter, n. d., GMDS XX, 1939, 337.

dognanja v zvezi s Koroško bolj trezna, kakor so pač na drugi strani njegove trditve o Kranjski včasih imaginarne in napihnjene. Žal prepogosto citira starejše avtorje in skriva svoje mnenje za njihovimi besedami. Res pa je pogosto z novimi izsledki povzročil v zgodovinopisju neke spremembe, ki jih pri njegovih prednikih nisem zasledila, pač pa so jih prevzemali nasledniki.

Avtor že kmalu izrazi mnenje, da so stari Karni Germani, ker so pač galskega rodu, Galci ali Kelti pa so seveda Germani. V podkrepitev te teze navaja trditve starejših piscev, da so Celtus, Illyrius in Gala sinovi Polifema, pa da so Celtae, Belgae, Cimbri potomci Jafetovega sina Gomerusa Galla; starejši od naziva Kelti je ime Tuisconi, ki so tudi Germani⁷² in so potomci Tuisca, ki ga je oče Janus ali Noa poslal iz Babilona v Evropo za kralja Sarmatije. Po izvoru šteje h Germanom tudi Slovane (str. 44).⁷³ Na podlagi njihove prvotne domovine nekritično sklepa, da so nujno spadali h Germaniji (str. 202),⁷⁴ ker obsegajo to področje tudi moderne meje Germanije. Germanski izvor Vindov in Slovanov dokazuje tudi z njihovim imenom »sarmatski Venedi«. Nimajo pa z Germani skupnega vsega: po izvoru so Sarmati, po jeziku, običajih, navadah pa se od Germanov razlikujejo. Za Karantance je prepričan, da so se zliili skupaj iz alpskih Karnov in slovanskih prišlekov iz Dalmacije in Panonije (str. 332).⁷⁵ V smislu svojih interesov in deželnega zgodovinopisja večkrat poudarja razliko med Korošci in Kranjci.⁷⁶ To stori ob pokoritvi Karniolcev in Karantancev konec prvega pohoda proti Ljudevitu Posavskemu (str. 407). Omenja pa tudi nekatere skupne poteze obojih: Carinthe in Carnioli so, odkar so bili pregnani stari naseljenci, premešani iz Slovanov in Germanov oz. vsi »Germani sub duplici idiomate« (Germani dveh govornih načinov — str. 44).⁷⁷

Naselitev Slovanov pravilno postavlja v drugo polovico VI. stoletja; pri tem je kot prvi razjasnil vprašanje selitve, ki pri prejšnjih avtorjih ni bilo jasno. Vlogo Obrov pri naseljevanju je opisal kot prvotno tovarištvo, ki pa se je spremenilo v slovansko tributarno podložnost. Pravilno trdi, da so Slovani na Koroškem in v zgornjem delu Kranjske odvrgli obrski jarem in postavili lastnega kneza ali kralja, frankovskega trgovca Sama, kar se je zgodilo 624 ali 626 ali 630. Ta knez je vladal na Koroškem, Štajerskem in delu Kranjske (medtem ko naj bi spadal drugi del te dežele pod furlanske kneze, ki so imeli področje do regio Zellia — »Celje«), v Slovenski marki, Avstriji in verjetno Slavoniji; Schönleben še dodaja, da Pessina prišteva sem še Moravsko, Poljsko, Rusijo in Šlezijo (str. 350). Pisec prav tako kot prvi pravilno opozori, da je doživel Dagobert ob svojem nastopu proti Samu (dogodke postavlja v leto 634) z glavnino vojske neuspeh pri Wogastisburgu, toda Langobardi in Alamani so bili uspešni. Spoznal je, da Karantanci s Samom po tej vojni niso priznali Dagobertove oblasti. Kot prvi med obravnavanimi avtorji je tudi opozoril, da je »Marca Vindorum« področje pod vrhovno oblastjo Sama z lastnim knezom »Wallacom« (str. 345). Popravlil je pomoto, da naj bi Samu Borut nepo-

⁷² F. Zwitter, n. d., GMDS XX, 1939, 357.

⁷³ F. Kidrič, Razvojna linija ..., 78, isti, Zgodovina slovenskega slovstva ..., 128—129, F. Zwitter, n. d., GMDS XX, 1939, 357.

⁷⁴ F. Kidrič, Razvojna linija ..., 78.

⁷⁵ F. Zwitter, n. d., GMDS XX, 1939, 358.

⁷⁶ F. Zwitter, n. d., GMDS XX, 1939, 358.

⁷⁷ F. Kidrič, Razvojna linija ..., 73, isti, Zgodovina slovenskega slovstva ..., 128, F. Zwitter, n. d., GMDS XX, 1939, 358.

sredno sledil, kar je prej povzročalo različna časovna neskladja. Megiserju glede tega naravnost očita napako in sam precej natančno določa kronologijo nasledstva Boruta, Gorazda in Hotimira. Po Vita s. Virgiliu povzame podatke o Borutu, ki so ga ogrožali Huni ali Avari. Bavarci so Karantancem na prošnjo pomagali, jih podredili Frankom in odvedli s seboj talce. Schönlebnu je jasno, da so imeli pred tem Karantanci lastne kneze. Vira ne spreminja in nam po njem sporoča, da so po ukazu Frankov Bavarci Gorazda, ki je bil že kristjan, na prošnjo poslali nazaj istim Slovanom, ki so ga naredili za kneza⁷⁸ (str. 351).

Po Konverziji, ki mu je znana v Chesnerjevi (tu verjetno misli na Canisia) izdaji, opiše stanje krščanstva pred Ingom in nastop korepiskopa Teodorika, ki ima na skrbi Karantance do izliva Drave. Po istem viru tudi opiše preureditev dežele po avarski vojni. Na podlagi delitve dežel med Gerolda in Erika odreja Koroški lastne kneze in jo napak podreja furlanskemu mejnemu okraju; Koroška je bila namreč tedaj vključena v sklop Vzhodne prefektуре. Ingov naslednik, ki je morda b. Domitianus, za njim pa Hroymar in Etgar (oba sta omenjena tudi v Konverziji, a prvo ime je tu spremenjeno), so bili po njegovem mnenju vsi podrejeni rektorju furlanskega mejnega okraja. Ko omenja delitev Furlanske marke, se nagiba k mnenju, da je razpadla na dvanajst in ne na štiri grofije (isto sta trdila že tudi Megiser in Baučér). 876 se je v »Karantanu« in Kranjski z nastopom Karlmana spremenila oblast (str. 427). Namig na to, da je vloga prefekta odvisna od posesti Karantanije, pa nam daje avtor, ko omeni, da je Gundakar za izdajo Karlmana imel obljubljen Karantansko prefekturo. Avtor meni, da se nato v prefekturi zvrstila Karlman in »Hezilo« (Kocelj), »Brunov« (Pribinov) sin. Temu je 878 na Koroškem in Kranjskem sledil Arnulf. Kdaj po njegovem mnenju preneha vezanost Kranjske na Koroško, ni znano, ker seže delo le do leta 1000.

Po svojem širokem prijemu je *Valvasorjeva*⁷⁹ Slava vojvodine Kranjske (1689) delo, ki nima primere v tistem času v nobeni od naših dežel, saj ne zajema le zgodovine, ampak tudi topografijo, prirodoopis, zlasti pa opis vsakdanjega življenja. Delo je bilo zamišljeno tako, da bi Schönleben obdelal zgodovinsko stran, ker pa je prezgodaj umrl, sta njegovo začetno delo dokončala ostala avtorja — Valvasor in Francisci. Pri tem je Franciscijevo delo obsegalo v prvem delu strani 3—96 (I. knjigo), v drugem pa strani 3—228 (V. knjigo).⁸⁰

Slava vojvodine Kranjske se pri zgodovini do leta 1000 močno naslanja na Schönlebnu, saj se interes vseh treh avtorjev ujema po namernem proslavljanju Kranjske. Delo je kritično do Megiserjevih napak, čeprav si samo na svojem področju privoščijo precej podobne (npr. pretiravanje starosti Emone). Kot je značilno za to skupino, vidi tudi to delo po izvoru povsod le Nemce ali Galce. Pomen nemštva poudarja zlasti del, ki ga je napisal Francisci, medtem ko Valvasor precejšno pozornost posveti slovenskemu jeziku in se zaveda njegove razširjenosti na Kranjskem.⁸¹ Glede izvora, ki pomeni tem avtorjem

⁷⁸ ... Bavari Karastum Christianum factum petentibus iisdem Slavis remiserunt, et illi eum Duce fecerunt: ...

⁷⁹ Janez Weichard Valvasor je živel od 1641 do 1693. Najobsežnejši življenjepis podaja P. pl. Radices, Johann Weichard Valvasor, Ljubljana 1910, drugo literaturo prim. pri F. Zwitter, ZNJ II, Ljubljana 1959, 839, B. Reisp, Valvasors Zeit, Leben und Werk, Litterae Sloveniae X, München 1973, I—XXIX, J. Koruza, K problematiki slovenskega preroda, Jezik in slovstvo 21, 1975-76, 104—120; originalni naslov Valvasorjevega dela je: Johann Weichard Valvasor, die Ehre des Herzogthums Krain, Laybach — Nuernberg 1689.

⁸⁰ A. Kaspret, Valvasor als Historiker, MMK III, 1890, 13—14, 16, 18; za Franciscijevo življenje prim.: J. Glonar, SBL I, Ljubljana 1925—1932, 185.

⁸¹ J. Koruza, n. d., Jezik in slovstvo 21, 1975—76, 111.

odločilen kriterij pri določanju narodnosti,⁸² enači Francisci (II. del, str. 188) Slované z Wendi, ti naj bi bili isto kot Wandali, ki so seveda Germani. O starosti imena German pove isti avtor, da sega nazaj še v čas Jafetovih otrok (I. del, str. 11).

Korošci in Kranjci so, kot pravi Francisci (I. del, str. 38), po izgonu starih prebivalcev sestavljeni iz »Sclavoniern und Teutschen«, oziroma so čisti Nemci dveh govornih načinov,⁸³ ker avtor domneva, da so Sklavonci verjetno nemškega izvora. Enako poreklo pripisuje isti avtor tudi Carnom⁸⁴ in Carnutom (I. del, str. 63). Francisci prevzame po Schönlebnu tudi pojmovanje o času nasehitve Slovanov: prihajajo od srede VI. stoletja iz Dalmacije na Kranjsko in Koroško (II. del, str. 212). On pravi, da tudi za Karla Velikega ni nobene bistvene spremembe: navadno ljudstvo je iz »Sclavoniern«, plemstvo pa večinoma iz nemških Frankov⁸⁵ (II. del, str. 227—228). Valvasor tudi sam navaja Megiserjevo (ilirski Korošci s Štajerci in Kranjci vred so bili eno ljudstvo z Bavarci) in Lazijevo (slovenski Korošci so se z Nemci združili in povezali v eno ljudstvo) mnenje o poreklu Korošcev in Aventinovo o področju, kjer so živeli stari Windi, Carentaner ali Quarenteiner (pod Turami, navzgor ob Muri, Dravi in Savi; v svojem imenu Koroška vključuje Štajersko, Kranjsko in sosednje dežele). Povzame tudi Lazijev opis pokoritve Korošcev Frankom po posredovanju Bavarcev (III. del, str. 127—128). Glede velikosti Karantanije Francisci enači »Carantano« z Norikom (II. del, str. 213).

Pri nasledstvu in času raznih vladarjev se avtor — ki je za vse, kar od tod dalje opisujem Valvasor — opira na Schönlebnu in v njegovem smislu zavrača Megiserjevo kronologijo, kot tudi njegove bavorske kneze pred Samom. Govori o vlogi Langobardov, ki so imeli pod seboj velik del Kranjske do Celja (prepričan je, da to pomeni »regio Zellia«), in Avarov. Opise dogodkov za časa kralja Sama, ki je bil prej frankovski trgovec, povzema po Schönlebnu, enako tudi razpored karantanskih vladarjev. Zanimivo je, da Valvasor iz Vita s. Virgilii odstavka o nastopu Gorazda ne prevaja, da so ga Slovani po povratku »naredili« za kneza, ampak da so ga »izvolili« za kneza. Po Schönlebnu se zgleduje tudi tedaj, ko zapiše, da je po Ingovi smrti koroško področje prišlo pod Erika, ki je vladal Furlaniji. Podvomi v nadvojvodsko čast, ki naj bi jo dosegel Ing, ker ve, da je izvor teh trditev Megiser.

Po avtorju Konverzije hoče Valvasor opisati ureditev dežele za časa Karla Velikega, pa ne ve, kakšen je rang v Konverziji naštetih knezov, ali so vladali vsi hkrati ali so si sledili. Prvo se mu zdi verjetnejše. Ob opisu reforme Balderikove marke omeni njeno delitev med štiri ali dvanajst grofov in pove, kaj misli o tem Schönleben. V zvezi s Karlmanom ne pozabi napisati, da je Gundakar za nagrado, ko ga je izdal, prejel Koroško in Kranjsko.

Pokristjanjevalno delo Metoda širi pisec še v naše kraje in je prepričan, da Metod ni bil nadškof le na Češkem in v Panoniji, ampak tudi na Kranjskem in Koroškem. Na vprašanje, do kdaj je bila Kranjska združena s Koroško, navaja Megiserjev odgovor: ko se 1165 loči Štajerska vojvodina od Koroške, se pod nazivom nadvojvodina Koroška ne razume več področje Kranjske.

⁸² F. Zwitter, n. d., GMDS XX, 1939, 358.

⁸³ F. Kidrič, Razvojna linija ..., 73—74, isti, Zgodovina slovenskega slovstva ..., 128—129, F. Zwitter, n. d., GMDS XX, 1939, 357—358.

⁸⁴ F. Zwitter, n. d., GMDS XX, 1939, 358.

⁸⁵ F. Kidrič, Razvojna linija ..., 73, F. Zwitter, n. d., GMDS XX, 1939, 358.

4. Slovanska avtohtonistična koncepcija

Vzporedno s to skupino pa nastopajo še zgodovinarji drugačnih nazorov. Ti niso opevalci in častilci germanskega sveta, ampak nasprotno — slovanškega. V svojih prizadevanjih prehajajo tako v drugo skrajnost in izražajo bodisi panslavistične ali pa avtohtonistične težnje, zmernejši pa ostajajo ljubitelji slovanstva, ki samo naštevajo, kje vse živijo Slovani, opevajo njihovo hrabrost in slavno preteklost.

Teorija o avtohtonizmu izvira iz Nestorjevega Kijevskega letopisa.⁸⁶ Začetek delitve človeškega rodu naj bi bil v Mezopotamiji, iz časa po potopu. Noetovi sinovi Sem, Ham in Jafet naj bi si tedaj razdelili zemljo. Nastalo je eno samo ljudstvo z istim jezikom, ki pa se je ob gradnji babilonskega stolpa razbilo na dvainsedemdeset skupin. Semova ljudstva so dobila vzhod, Hamova in Jafetova pa sever in zahod. Med Slovani, ki so prišli iz Mezopotamije na vzhod, omenja Nestor Ilire. Tudi Noričane prišteva k Slovanom Илюрик Словѣне in Нарци еже суть Словѣне.⁸⁷ Po cerkvenem izročilu se je to dopolnilo: krščanstvo naj bi južnim Slovanom prinesel apostol Pavel na Balkanski polotok (Nestor XX, pismo papeža Ivana X. Tomislavu in Mihaelu, ki pa je delen falsifikat). Vsaj do srede XIII. stoletja se razvije teorija o Hieronimu, ki je iznašel glagolico (pismo papeža Inocenca IV. 1248). V istem interesu je v XIII.⁸⁸ stoletju falsificiran privilegij Aleksandra Velikega na Slovane, datiran z letom 335 pred n. št., ki dodeljuje Slovanom zemljo, ki jo imajo. Ta tradicija se močno razširi v času husitov.⁸⁹ Od avtorjev, ki jih obravnavam v tej skupini, so Herberstein, Bohorič in Orbin poznali ta privilegij, v takem duhu pa pišejo še Pribojevič in protestanti, od katerih poleg Bohoriča navajam tu še Dalmatina.

To teorijo o avtohtonosti Slovanov so sprejeli na Poljskem Kadlubek, Mierzwa, Boguhval v XIII. stoletju, anonimni avtorji poljskih kronik XIV. stoletja, kronika poljskih knezov, nastala 1382—1398, v XV. stoletju Jan Długoš in še več avtorjev iz XVI. stoletja.⁹⁰

V Rusiji spada sem vrsta anonimnih kronik do Herbersteina, na Češkem kronika Dalimila, Marignola in Pulkava, vseh iz XIV. stoletja.

Niederle meni, da so poznali to teorijo tudi nekateri bizantinski avtorji vsaj v obliki, da so za slovanska ljudstva uporabljali imena iz antike. Radojčić to spodbija, češ da gre tu za antikiziranje terminologije, ki pa pri Slovanih podpira domneve o avtohtonizmu.⁹¹

O Vinku Pribojeviću⁹² je znanega bolj malo. Rojen je bil na Hvaru, bil je benediktinec. Njegov govor »De origine successibusque Slavorum« je bil tiskan v Benetkah 1532. Delo je zelo tendenčno, viri pripovedujejo le to, kar hoče avtor v njih videti. Slovane navezuje na stare narode, po katerih so v resnici prevzeli le ime. Vseslovanske ideje in poudarjanja enotnosti Slovanov se je —

⁸⁶ L. Niederle, Slovanske starožitnosti II, Praga 1906, 73, prim.: Chronica Nestoris, ed. F. Miklosich, Dunaj 1860, 1—3.

⁸⁷ L. Niederle, SS I/1, Praga 1902, 39.

⁸⁸ L. Niederle, SS I/1, Praga 1902, 335—36, prim.: P. Simoniti, »Dekret ali pričevanje Karla Velikega o Slovanih«, ČZN n. v. 9. 1973, 225—235.

⁸⁹ L. Niederle, SS I/2, Praga 1904, 335—336.

⁹⁰ L. Niederle, SS II/1, Praga 1906, 73—74.

⁹¹ N. Radojčić, Pribojevič Vinko, O podrijetlu i zgodama Slavena, Zbornik Matice Srpske za književnost i jezik II, 1954, 234; prim.: N. Radojčić, Kako su nazivali Srbe i Hrvate vizantiski istorici XI. i XII. veka, Glasnik Skopskog naučnog društva II, 1926, 1—13.

⁹² O Vinku Pribojeviću in njegovem delu prim. uvod G. Novaka v izdajo Vinko Pribojevič, O podrijetlu i zgodama Slavena, JAZU, Hrvatski latinisti 1, Zagreb 1951, 9—47, na napake pa opozarja N. Radojčić v oceni, gl. op. 93.

kot pravi Radojić⁹³ — navzel na Poljskem. Pribojević v govoru začenja slovanski rod po Noetu. Thyras, sedmi Jafetov sin je začetnik vsega slovanskega rodu. Pod njegovimi potomci so bile dežele Rusija, Kašubija, Pruska, Mazovija, Vandalija, Moskovijska, Poljska (Vandali so postali Poljaki), Slezija, Moravska, Češka, Panonija, Kranjska, Istra, Liburnija, Hrvatska, Dalmacija, Bosna, Raška, Dardanija, Srbija, Mezija in Bolgarija (nekoč imenovana Makedonija). Kot Slovani so mu veljali sveti Hieronim in Aleksander Veliki, nekaj rimskih cesarjev in papežev. V tem slavonspevu pa Koroška sploh ni omenjena.

Tudi *Sigismund Herberstein*, poznavalec Rusije, opisuje razširjenost slovanskega jezika.⁹⁴ Po Nestorju pozna Noričane ob Donavi. Korotance od Donave preženejo Vlasi, nato pridejo do Visle, dobe ime Lehi (to so Poljaki). Tudi on ne postavlja svoje koncepcije o Karantaniji, pozna pa Noričane in Korotance kot Slované.

Tudi naši protestanti so pisali iz ljubezni do sorojakov.⁹⁵ *Dalmatin*⁹⁶ v uvodu k Bibliji piše o pomenu slovanskega jezika, ki ga ne razumejo le na Kranjskem, spodnjem Štajerskem, Koroškem in sosednjih deželah kot na Hrvaškem, v Dalmaciji in Slovenski marki, na Krasu, v Metliki in v Istri, ampak tudi Čehi, Poljaki, Ukrajinci, Bošnjaki, Vlasi, velik del ljudstev pod Turki in na turškem dvoru.⁹⁷

Enako usmerjen je tudi *Bohoričep*⁹⁸ uvod v *Arcticae horulae*. Ni mu sicer povsem jasna razlika med Kranjci, Slovenci in Slovani, v svesti si pa je, da so ti zelo številni.⁹⁹ Naštevava Slované med Venedskim severnim zalivom in Venetskim jadranskim zalivom.

Edini v tej skupini, ki posveti pozornost karantanski zgodovini, je *Mauro Orbin*.¹⁰⁰ Zanimivo je, da jo obravnava ločeno od južnoslovanske. Pribojević mu je bil več kot zgled, čeprav ga med uporabljenimi avtorji ne naštevava. Ponekod ga kar dobesedno prepisuje. Tudi zanj so Slovani vsi in povsod.¹⁰¹ Pradomovino Slovanov postavlja v Skandinavijo. Njih biblično poreklo izvaja od Jafeta, Noetovega najstarejšega sina. Slovani naj bi pod imenom Goti 3790 od nastanka sveta oz. 1460 pred Kristusom prišli v »Evropsko Sarmatijo«, ki sega do Azova in Dona na vzhodu, Baltika na severu in Karpatov na jugu. Na novoosvojenem področju so pod različnimi poglavarji nastala različna ljudstva: Venedi, Slavi, Anti, Verli ali Eruli, Alani ali Massageti, Hyrri, Scyri, Sirbi, Emincleni, Daci, Suedi, Fenni ali Finni, Prussi, Vandali, Burgundioni, Gothi, Ostrogothi, Visigothi, Geti, Gepidi, Marcomanni, Quadi, Auari, Peucini, Bastarni, Rossolani ali Russi in Moscouiti, Poloni, Boemi, Slesi in Bulgari, ki so bili vsi iz slovanskega naroda (str. 7). Slovanski jezik ne prevladuje le pri tistih, ki žive v Dalmaciji, Iliriku, Istri in Karpatih, ampak ga govorijo tudi

⁹³ N. Radojić, n. d., Zbornik Matice Srpske za književnost o jezik II, 1954, 233—235.

⁹⁴ Sigismund Herberstein, *Rerum Moscovitarum comentarii*, prva izdaja Dunaj, 1549, prev. Modest Golia, Ljubljana 1991, 8—10.

⁹⁵ F. Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva* ..., 133, F. Zwitter, n. d., GMDS XX, 1939, 361.

⁹⁶ Slovenski tekst uvoda k bibliji gl.: M. Rupel, Slovenski protestantski pisци, Ljubljana 1954, 202—203; ustrezno nemško besedilo je objavljeno v I. Grafenauer, Slovenska čitanka za višje razrede srednjih in njim sorodnih šol, Ljubljana 1922, 37—39; Juriju Dalmatinu izraz »Windische« pomeni vse Slované.

⁹⁷ To povzema po Herbersteinu, prim.: J. Glonar, SBL I, 1925—1932, 314, in J. Tadić, ZNJ II, 1959, 206—209.

⁹⁸ Adamus Bohorizh, *Arcticae horulae*, Witebergae 1584, uvod ni paginiran; razlikovanje med Slovani in Slovenci v Sovretovem slovenskem prevodu, objavljenem v Ruplovem n. d., 219—233, v originalu ni utemeljeno.

⁹⁹ F. Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva* ..., 84—86.

¹⁰⁰ Za podatke o življenju prim.: N. Radojić, Srpska istorija Mavra Orbina, Beograd 1950, in F. Barišić, R. Samardžić, S. Čirković, Mauro Orbin, Kraljevstvo Slovena, Beograd 1968; originalni naslov Orbinovega dela je: Il Regno de gli Slavi di don Mavro Orbini Ravseo, Pesaro 1601.

¹⁰¹ F. Zwitter, n. d., GMDS XX, 1939, 361.

druga ljudstva: Bulgari, Rasij ali Rassiani, Serbi, Bosnesi, Croati, Petigorschi, Russi, Podolij, Polini, Moscouiti, et Cercassi, enako Pomerani in tisti, ki žive ob Baltiku in Labi. Ostanki teh se še danes imenujejo Germani Slau in Vinde ali Vindi. Sem pa sodijo še Lusaci, Cassubij, Poloni, Lituani, Slesi et Boemi (str. 7–8).

Slovani so se uprli Aleksandru Velikemu, po spopadu z njim pa so se umaknili v Sarmatijo; od tod so prodrli do Baltika in zavzeli bregove Donave. To so prekoračili, dosegli so Jadran, osvojili so Ilirik, Dalmacijo in Istro. En del Slovanov se je naselil ob morju, drugi pa proti zgornji Panoniji (zahodni). Slovani pod Ceccom in Locom so prodrli v Morauio, Boemio in Polonio. Tisti, ki so prodrli v zgornjo Panonijo in spodnjo Bavarsko, so osvojili »la Stiria, Carinthia, i Carnioli« (str. 32). Orbin povzema po Aventinu novico o njihovem prihodu pod knezom Gisalonom okrog 580. Skupaj z Boji so pregnali Rimljane iz Mezijske, Panonije in ostanka Norika. Slovani, ki so se zdaj prav imenovali Charioni, so v tem času osvojili del Norika med Turami proti vzhodu med Muro, Dravo in Savo do ozemlja Ogleja. Po osvojenem področju so si naredili ime Carantani ali Carintani (str. 33). Karantanija torej po njegovem mnenju obsega omenjeno področje. Orbin poroča o bojih z Bavarci in o uporu proti Obrom. Spopad Sama z Dagobertom je povzel po dveh virih in ga časovno razdelil v dva spopada, katerih drugi naj bi bil šele po 650. Tudi Orbin kronološko napačno postavlja Boruta za neposrednega Samovega naslednika. »Po Borutovi smrti je vladal Slovanom Norika ali Carintie« (ta torej po njegovem mnenju obsega ves Norik, o. p.) »imenovani Chitimir in (po Laziu) Carasto« (str. 37). Iz tega ni jasno razvidno, ali je avtor menil, da je Hotimir vladal pred Gorazdom, ali pa sta oba vladala hkrati. Orbin napačno poroča o Tasilovi intervenciji ob uporu proti Hotimiru. V zvezi z Ingom povzame po Aeneju Silviju Piccolominiu opis obreda ustoličevanja.

S Konverzijo se ujemajo poročila o duhovnikih, ki pridigajo božjo besedo. V zvezi z njo je zanimiva tudi (po frankovskih analih povzeta) omemba kakanove prošnje na Karla Velikega, naj mu pusti prebivališča med Sabario in Carantanom, češ da ga v prvotnih naselbinah ogrožajo Slovani pod Prims-lauom, Cemico, Stomirom in Ottogerom (str. 41). Tudi Orbin pripisuje oblast nad »prouintia de Carantani« furlanskemu knezu (Balderiku). Ta je bil varuh meje Avarov s »prouincio Carentano«. Ko je bil odstranjen, je bil Balderik zamenjan s štirimi mejnimi grofi. Avtor nima jasnih pojmov o pokristjanjevalni akciji Cirila in Metoda; enkrat trdi, da je Metod sledil Cirilu (str. 45), drugič pa, da je bil Metod kasneje preimenovan v Cirila (str. 32).

Orbin je zanimiv zaradi tega, ker pozna velik del virov, ki jih uporablja današnja znanost za prikaz tedanje dobe;¹⁰² teh virov pa ne pretresa kritično, marveč jih navaja kljub neskladjem drugega ob drugem.

Zdi se, da Konverzije same ni poznal in uporabljal.

5. Hansizeva obnovev karantanske koncepcije slovenske zgodovine

S tem prehajam na četrto skupino avtorjev, katerih dela obnavljajo karantansko koncepcijo ob kritičnem pogledu na vire, brez pretiranih teženj bodisi v slovansko bodisi v germansko smer ter brez značilnosti deželne zgodovinopisja, ki išče in opeva le slavo ene dežele. Začetek in najvišji vzpon

¹⁰² Prim. Čirković, n. d., 379–428.

te skupine predstavlja koroški jezuit slovenskega rodu (s tem mislim na njegovo poreklo, ne pa na njegovo nacionalno zavest, saj se ob svojem objektivnem pisanju ne razkrije ne za Slovence ne za Nemca) *Marko Hansiz*.¹⁰³

Rojen je bil 23. IV. 1683 v kmečki hiši v Žerovnici v škocjanski fari v Junski dolini.¹⁰⁴ Stric Jernej, ki je bil župnik na zgornjem Koroškem, in sorodnik Jakob Rohrmeister, župnik v Celovcu, sta posredovala, da je šel v jezuitske šole v Celovcu. 1698 je s petnajstimi leti absolviral in stopil v jezuitski noviciat v Dobrli vasi. 1700 je šel na Dunaj in tam končal teološke in filozofske študije z doktoratom svobodnih umetnosti in filozofije. Pod vplivom dvornega bibliotekarja Gentilottija se je razvil v zgodovinarja. 1708 je bil posvečen za duhovnika in nato 1713 do 1717 poučeval filozofijo na kolegiju v Gradcu. Turška vojna 1716 do 1717 je vplivala nanj, da je napisal delo o vojni s Turki. Ko se je vrnil na Dunaj, je nadaljeval študij in dosegel še doktorat iz teologije. S privoljenjem predstojnikov se je posvetil zgodovini in raziskovanju arhivov. Ta čas je stanoval v noviciatni hiši jezuitov pri cerkvi svete Ane.

Francoski, italijanski in nemški katoliški znanstveniki so v prvi polovici XVIII. stoletja objavljali stare listine in pisce. V isto dobo sodi delo maurincev in bollandistov St. Marthe Gallia christiana, Whartonova Anglia sacra, Ughellijska Italia sacra, Meichelbeckova Ecclesia Frisingensis, Schannatova Diocesis Fuldensis historia, dela benediktincev Bernharda in Hieronima Peza, kar vse je vplivalo na Hanzisa enako kot na Gottharda Bessela in Magnusa Kleina pri njegovi ideji o Germanii sacri. Pobuda za delo mu je bil predgovor profesorja iz Halleja J. Petra von Ludewiga k nemu od njegovih del, ki ugovarja, da Nemčija nima celovite zgodovine niti Germaniae sacrae.

Hansiz je sprva hotel nadaljevati delo jezuita Brouwera († 1617) in Jakoba Masena († 1681) in se lotiti zgodovine Trierja. Belgijski hagiograf jezuit Solerius in bibliotekar Gentilotti pa sta ga od tega odvrnila. Tako se je lotil še povsem neproučene zgodovine škofije Lorch in škofije Passau. Sledili naj bi Salzburg, Regensburg in drugi starobavarski sufragani, nato pa pozneje nastale cerkve avstrijskega prostora, ki bi jim sledile še ostale nemške škofije. Oblikovno dela ni zasnoval po vzoru italijanskih in francoskih predhodnikov. Tu ni šlo le za zbirko dejstev, povezano s katalogom škofov, ampak za zgodovinsko predstavitev — analistično obdelavo zgodovine posameznih škofij, ki bi ji bili priključeni opisi samostanov in fara, celotno delo pa bi temeljilo zlasti na listinskih virih. Listine je Hansiz pogosto vključil v sam tekst.

Prvi del Germaniae sacrae je izšel 1727. Učenjaki, tudi protestantski, so ga naklonjeno sprejeli. Delo pa je imelo nekaj pomanjkljivosti: Eckhart je ugotovil že tedaj nezadovoljiv osebni vpogled v arhive, premalo sredstev za široko delo na virih in premajhno število sodelavcev. Problem so predstavljale tudi arhivalije sekulariziranih škofij. Hansiz se je moral v glavnem naslanjati sam nase. Na srečo sta mu dvorni bibliotekar Gentilotti in njegov naslednik Garelli rada pomagala. Gentilottijev brat, salzburški kancler, mu je omogočil, da je dobil v roke še vrsto virov za zgodovino Salzburga, ki jih je Hansiz uporabil v drugem delu Germaniae sacrae; ta je izšel 1729. O podrobnem poznavanju dela, ki se ga je lotil z Germanio sacro priča tudi njegova polemika z benediktincem Bernhardom Pezom glede življenja in dela svetega Rupertja in njegovega brata svetega Trudperta, ki ju je Hansiz v nasprotju s salz-

¹⁰³ Hansizev življenjepis povzemam po delih, naštetih pod op. 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170.

¹⁰⁴ F. Erjavec, Koroški Slovenci 3, Celovec 1956, 343, meni, da je Hansizev pravi rojstni kraj Dračje v Tinjski župniji.

burško tradicijo postavil v čas okrog leta 700, medtem ko je Pez zastopal mišljenje, da Rupertov nastop sodi v VI. stoletje.

Po izidu drugega dela *Germaniae sacrae* je Hansiz odpotoval v Italijo, kjer se je osebno seznanil z modenskim bibliotekarjem in arhivarjem, zgodovinarjem Italije Muratorijem in polihistorjem Maffejem, ki sta bila oba zastopnika novega načina zgodovinopisja po maurinskem vzoru. Oba sta vplivala nanj, da si je zastavil preostalo delo širše in preciznejše kot doslej.

V času 1713 do 1754 je objavil več anonimnih razprav o cerkvenopravnih, dogmatskih, teoloških zadevah, delal je na tretjem zvezku *Germaniae sacrae* (Regensburg), zbiral je gradivo za škofije Dunaj, Dunajsko Novo mesto, Seckau, Krko, Lavant. Osebno je obiskoval arhive v Dunajskem Novem mestu, Gradcu, Št. Andražu v Laboški dolini, Krki, Straßburgu in drugje. Veliko je delal zlasti na Dunaju, pogosto pa je bil tudi v Celovcu, kjer je bil njegov brat frančiškan. Dopisoval si je z učeno družbo v Leipzigu in s Prijatelji zgodovinskega muzeja v Göttingenu.

Celotne zgodovine Regensburga ni mogel zaključiti, ker je naletel na težave pri zbiranju gradiva ter zaradi problemov, ki so izhajali iz ponarejenih privilegijev samostana sv. Emmerama. Zašel je v učeno polemiko z opatom tega samostana Johannom Baptistom Krausom. Hansizevo mnenje o izvoru in starosti regensburške škofije je izzvalo nasprotovanja. Tako je od tretjega dela *Germaniae sacrae* lahko izdal 1754 le uvodni del.

Po 1756 ni več objavljaj, še vedno pa je zbiral material in z nasveti podpiral sobrate v Celovcu in Gradcu, ki so se ukvarjali z zgodovino. V zadnjih letih je imel še stike z zgodovinarjem habsburške cesarske hiše Marquardom Hergottom, kakršnakoli zveza z Gutschmannom pa ni izkazana nikjer, Hansizevi stiki s Celovcem in Gradcem, ki so sicer obstajali, so bili drugačne narave in se niso dotikali kroga ljudi, ki so se tedaj narodnostno osveščali. Tudi če je ljudi iz tega kroga¹⁰⁵ srečal v Celovcu, Gradcu ali na Dunaju, pa jih je ločila tolikšna starostna razlika, da je vprašanje, koliko bi mogli vplivati nanj, to pa tem bolj, ker njihova dela te vrste padejo že v obdobje po Hansizevi smrti.

Ko je štiriinosemdesetleten 5. IX. 1766 na Dunaju umrl, sta njegov učenec Mathias Rieberer, bibliotekar dunajskega jezuitskega kolegija in Joseph Benedikt Heyrenbach, prefekt dvorne biblioteke, prevzela nadaljevanje njegovega dela, ki pa ni uspelo. Pfeilschifter¹⁰⁶ odklanja ustaljeno mnenje, da je Hansiz sam dal rokopis dunajske novomeške škofije opatu samostana St. Blasien, Martinu II. Gerbertu von Hornau (od koder je rokopis prešel v arhiv šentpavelskega samostana v Laboški dolini) v veri, da bodo tam nadaljevali njegov projekt *Germaniae sacrae*. M. Gerbert rokopisa ni dobil neposredno od Hansiza, ampak šele 1786 na Dunaju od ex-jezuita Hieronima Weinhoferja. V naslednjih letih je benediktinski samostan St. Blasien obnovil podjetje *Germania sacra*, Rieberer pa je bil pri tem sodelavec, ki je mogel posredno prenesti Hansizeve koncepte na nadaljnje delo.

Hansizevo rokopisno zapuščino hranijo v glavnem na Dunaju v Narodni knjižnici (kolektanea za zgodovino škofije Trier, Regensburg, Dunajsko Novo mesto, Salzburg, Passau, Krko, Lavant, Seckau). *Historia episcopatus Neo-*

¹⁰⁵ Gl.: F. Kidrič, Dobrovsky in slovenski preporod njegove dobe, Razprave ZD 7, Ljubljana 1930, 7–9, 11, 16, 22, 25–36, isti, Zgodovina slovenskega slovstva ..., 142, 148–151, 157–158, F. Erjavec, n. d., 3, 343–347, 350–355, 4, 525–544.

¹⁰⁶ G. Pfeilschifter, Die St. Blasianische Germania sacra, Ein Beitrag zur Historiographie des 18. Jahrhunderts, Kempten 1921, 27 in dalje, prim. op. 164.

stadiensis je prišla v Št. Pavel v Laboški dolini, medtem ko je njegov rokopis — diplomatar krških listin ostal v zapuščinski zbirki gradiva opata Magnusa Kleina iz Göttweiga v samostanski knjižnici v Göttweigu. Možno je, da je dobil ta material direktno od Hansiza v letih 1765/66.¹⁰⁷ Del Hansizeve rokopisne ostaline hrani tudi JAZU v Zagrebu pod geslom Hansiz Marcus: Hinterlassenen Sammlungen zur ächten Historiae Kärntens s signaturo: III. d 29 (po obvestilu B. Otorepca). Zdi se, da Hansizeva rokopisna zapuščina ne skriva kakih posebnih novosti glede Hansizevih koncepcij in pojmovanj slovenske zgodovine.

Svoja dela je Hansiz v glavnem posvetil cerkveni zgodovini, pomemben pa je tudi za splošno zgodovino v deželnem zgodovinopisju. Njegova objavljena dela so:¹⁰⁸

Panegyricus ad exequias Leopoldi I. Caesaris, Viennae Austriae 1705,
Panegyricus in solemnes exequias Josephi I. Augusti, Viennae 1711,

Comentarii de ratione belli cum Turcis in Ungaria gerendi Raymundi Principis Montecuculi, Generales artis bellicae Aphorismi, I, Graecii 1716; II, Aphorismi eiusdem militares applicati ad rationem belli Turcici in Ungaria gerendi, Graecii 1717 (prevod iz italijanščine),

Quinquennium primum Imperii Romano Germanici Caroli VI., Graecii 1717,

Quinquennium secundum Imperii Romano Germanici Caroli VI., Viennae Austriae 1721,

Pallium Archiepiscopale celsiss. ac reverendissimi Principis Sigismundi C. a Collonitsch, Viennae 1723,

Apologeticus adversus umbras Oratii Melliti pro fama A. R. P. Gabrielis Hevenesi, Praegae 1723, Veronae 1723 (izšlo pod psevdonimom Modestus Taubengall),

Germaniae Sacrae I, Metropolis Lauriacensis cum episcopatu Pataviensi chronologice proposita, Auguste Vindelicorum 1727,

Germaniae Sacrae II, Archiepiscopatus Salisburgensis chronologice propositus, Augustae Vindelicorum 1729,

Responsio p. Marci Hansizii Soc. I. ad epistolam admodum reverendi et eruditissimi p. Bernardi Pezii benedictini et bibliotecarii Melicensis super vita S. Trutperti martyris in Brisgavia ex codice Zwifaltensi producta, Viennae Austriae 1731,

Analysis monitorum genealogicorum Palignesii, in Actis Eruditorum Lipsiensium mensis julii 1732, 310—321,

Germaniae Sacrae III, De episcopatu Ratisbonensi prodromus, Viennae Austriae 1754,

Illustratio apologetica Prodrumi episcopatus Ratisbonensis contra quinque scripta adversus eundem edita, Viennae 1755,

Disquisitio de valore privilegiorum libertatis monasterii Emeranensis, Viennae 1755,

Documentum decisiorum litis de sede monastica olim Ratisbonae, Viennae 1756,

Oratio e superiorum voluntate facta latine in restauratione studiorum et Universitatis, Viennae 1756,

¹⁰⁷ Gl. op. 163, Hausmann, n. d., 209.

¹⁰⁸ H. Hermann, M. Hansiz literarische Werke: Neue Theologische Zeitschrift 7/1, Wien 1834, 161—182, navaja tudi nekatera dela, za katera obstoji le domneva, da je njihov avtor Hansiz.

Historia reformationis religionis in Styria, Carinthia et Carniolia excerpta ex M. Hansizii Germaniae Sacrae II, Clagenfurti 1769,

Trias epistolarum Marci Hansizii v. cl. de aetate S. Ruperti ad amicum Salisburgensem hactenus inedita, v L. Westenriederja Beyträgen zur vaterländischen Historie, Geographie und Statistik etc. II, München 1789, 30—50,

Analecta seu collectanea R. P. Marci Hansizii S. I. pro historia Carinthiae concinnanda (I, Clagenfurti 1782, I in II, Norimbergae 1793).

Od Hansizevih del sta za naš problem zanimivi predvsem obe knjigi *Germaniae sacrae* (I—II, 1727 in 1729) in *Analecta seu collectanea pro historia Carinthiae concinnanda*.

Po delu *Germania sacra* so povzemali Hansizeve podatke tudi ostali avtorji v tej skupini — Coronini, Froelich in Caesar. Pa tudi za Linhart ne velja le možnost, da bi to delo uporabljal, ampak ga tudi v resnici je: na Hansizevo *Germanio sacro* se namreč v svoji zgodovini večkrat sklicuje v opombah k obravnavanju slovenske zgodovine (gl. sp.). Iz Hansizevega dela se torej vnovič širi poznavanje Konverzije kot temeljnega vira za preučevanje slovenske zgodovine do IX. stoletja.

Drugo omenjeno delo je koroška zgodovina do IX. stoletja v dveh delih, izdanih že po avtorjevi smrti iz njegove rokopisne zapuščine. Prvi del, ki govori o naši tematiki manj, je izšel najprej posebej že 1782 v Celovcu, nato pa še enkrat skupaj z drugim delom v Nürnbergu 1793. Prvi del *Analekt* je Linhart poznal in se v prvi knjigi svoje zgodovine pogosto sklicuje nanj (gl. sp.), medtem ko je drugi del izšel prepozno, da bi mogel kakorkoli vplivati nanj; v tem pogledu gre torej za dve ločeni obravnavi karantanske zgodovine, ki sta nastali neodvisno druga od druge.

Hansiza nameravam obravnavati podrobneje kot druge avtorje: *Germanio sacro* zato, da bo razvidno, kaj je lahko iz nje spoznal Linhart, *Analekta* pa delno iz istega vzroka, pa tudi z namenom, da dam vsaj skromen vpogled v delo, ki je v našem zgodovinopisju doslej, žal, vse premalo raziskano in poznano.

Marku Hansizu se na vsakem koraku pozna kritičnost maurinske šole zgodovinopisja. Malce popustljivejši je morda le glede cerkvene zgodovine, pač zaradi svojega položaja kot jezuit. Iz vsega dela pa se odraža jasnost spoznanj, temeljito poznavanje virov in literature, preciznost v navajanju podatkov in njihovega izvora. Zdi se, da sta bili obe omenjeni Hansizevi deli med sodobniki na široko sprejeti.

Germania sacra je cerkvena zgodovina, ki naj bi obravnavala preteklost vseh škofij v nemški državi, vendar delo ni dokončano. Prva knjiga obravnava laureaško metropolo (*Lauriacum* — Lorch) in passausko škofijo. Ta del za nas ni tako važen, čeprav je tudi tu našel svoje mesto del karantanske zgodovine: v zvezi s prihodom sv. Amada med Slovane 627 (str. 103) opisuje avarski jarem, ki ga nosijo Slovani, 622 upor pod vodstvom Franka Sama, ki kot kralj vlada Slovanom še petintrideset let. Vira za raziskovanje vojn med Samom in Avari sta Hansizu *Fredegar* in *Aimoinus*. Sama imenuje Belgijca iz paga *Senonago* in — zaradi velikega števila njegovih žena — pogana. *Fredegar* mu je glavni vir tudi za spopad Sama z Dagobertom pri gradu *Vogastrense* ali *Vogastinense*, iz katerega je Samo izšel kot zmagovalec, pridružil pa se mu je še slovanski knez *Dervanus*; Samovi federati so tudi *Vinidi* na Če-

¹⁰⁰ Prim.: J. Glonar, SBL I, Ljubljana 1925—32, 291.

škem. Samo je iz Karantanije vpadal proti Frankom. Hansiz omenja vdore v Turingijo. Po Konverziji poroča o prihodu sv. Ruperta v Panonijo (str. 108). Omenja, da od vpada Avarov 664 v Italijo do Boruta Huni niso pustošili po Noriku in Panoniji. Po viru *Scriptores rerum Slavicarum* postavlja za Samovega naslednika Maravoda s sedežem v Panoniji, sledil pa naj bi mu 720 Suatosus. Tedaj šele nastopi Borut, ki je 732 doživel vpad Hunov v Panonijo. Spis učenca s. Eberharda (*Vita s. Virgilii* iz XII. stoletja) mu sporoča o pomoči Bavarcev in zmagi nad Huni (str. 109). Od nastopa Virgilija dalje je zgodovina Karantanije izpuščena do leta 795, ko sta nastopila Gerold kot prefekt »Vzhodnega limesa« in Erik kot furlanski knez. Razširjeni delokrog salzburskega nadškofa Arna je segal do izliva Drave. Avtor nato obravnava spor med Huni in Slovani za posest ozemlja med »Sabario« in »Carnuntom« po koncu frankovske vojne s Huni, upor Ljudevita Posavskega, vojno z Bolgari 827, upor Moravanov 845, Rastislavovo in Svetopolkovo vlado, 863 prihod Cčila in Metoda, ki ga navaja brez vsake osebne note navdušenja ali nasprotovanja.

Za nas je zanimivejši drugi del, ki opisuje zgodovino salzburske nadškofije. Glavni vir, ki se vleče kot rdeča nit skozi ves tekst do druge polovice IX. stoletja, je prav spis o spreobrnjenju Bavarcev in Karantancev, ki nas zanima že ves čas. Skoraj bi lahko rekli, da je delo tekstna kritika Konverzije, ki jo hoče avtor uskladiti v okvir že znanega in ki ji dodaja podatke iz drugih virov. Odstavki iz Konverzije, ki jo je poznal po več rokopisih,¹¹⁰ so razporejeni po poglavjih o posameznih škofih oziroma nadškofih.

Kot poglavitni vir za življenje in delo s. Ruperta, prvega salzburskega škofa, imenuje Hansiz življenjepis, ki ga je objavil Henricus Canisius in nosi naslov »*Quomodo Baioarii et Carantani facti sunt Christiani*« (str. 34). Nastanek tega spisa postavlja Hansiz v leto 872/3. Sledi še popis drugih virov, nato pa avtor zaporedoma analizira posamezne odstavke Konverzije, kolikor se nanašajo na imenovanega škofa. Kot prvi je pravilno domneval, da je bil Rupert sodobnik Hildeberta III., pač pa je podlegel tendenci Konverzije,¹¹¹ pri opisu njegove poti ob Donavi do Spodnje Panonije.

Prihod karantanskega apostola Virgilija in Dabda greka postavlja v leto 745. Kot njegovo naslavnejše delo imenuje apostolat in spreobrnitev Karantancev (str. 88). S tem prehaja na slovansko zgodovino na tem področju. Že od 568 so preplavljali južni Norik s hunskimi Avari zvezani Sclavini ali Winidi in se borili s Franki in Bavarci. Do 622 so bili v zvezi s Huni ali pod njihovim jarmom. Nastop Sama je opisan kot v prvem delu, za njegove naslednike pa tokrat trdi, da niso znani. Poudari, da je kraljestvo Slovanov v Karantaniji vztrajalo med sovražnostmi Hunov in Langobardov do »nekega« Boruta. Na podlagi slovanskih vpadov v Turingijo zavrača poročilo Konverzije, da bi bili Karantanci od kralja Dagoberta in njegove vojne s Samom (630) naprej podrejeni Frankom. Prošnjo do Bavarcev za pomoč in uspeh te pomoči postavlja v dobo Virgilija, ki je dobil salzbursko škofijo 745. Borut je sprejel tujo nadoblast in oddal kot talca sina in nečaka. Po njegovi smrti je z dovoljenjem Frankov zavladal Cacatius oziroma Karastus, ki je umrl po treh letih. Na prošnjo je bil nato Karantancem po ukazu kralja Pipina predan Chettumarus — ki je bil že kristjan in je pripeljal s seboj Majorana —, »quem suscipientes eidem populi Ducatum illi dederunt« (ko ga je sprejelo, mu je isto ljudstvo

¹¹⁰ Gl. M. Kos, *Conversio* ..., 11.

¹¹¹ Gl. M. Kos, *Conversio* ..., 17–18.

dalo vojvodino — str. 89). Na njegovo prošnjo je Virgilius poslal Modesta, ki je posvetil cerkev Gospe Svete in cerkev v Liburniji, ki jo Hansiz pravilno postavlja na Lurnsko polje. Tudi po Modestovi smrti Virgilij ni hotel zaradi vstaje obiskati Karantanije, marveč je poslal Latina, po naslednji vstaji pa ga je zamenjal z drugim duhovnikom. Avtor je opisal vstajo po Hotimirovi smrti in Virgijeve misijonska duhovniška poslanstva Waltinchu (Waltuncu, Walchuno-nu). Na vprašanje, zaradi česa je Tasilo 772 podvrnil Koroško, ko je bila vendar že od Boruta dalje pridružena klienteli frankovskih kraljev, odgovarja: verjetno so vstaje oslabile klientelo in krščansko vero, knezi pa so ostali zvesti krščanstvu. Tretjo vstajo po Hotimirovi smrti je zato udušil Tasilo in postavil za kneza Waltcuna.

Leta 784 je Virgiliju sledil Arno. Ko je bil Tasilo 788 v Ingelheimu odstavljen, je postala Bavarska provinca pod prefekti. Po Konverziji in drugih virih opisuje Hansiz Karlovo vojno s Huni (gre za Obre) in razširjenje Arnove cerkvene jurisdikcije do izliva Drave v Donavo. Sledi zapis legende o Ingu (str. 104) ter avtorjevo mnenje, da od tod izvira običaj, da je dana čast investiranja novega kneza v roke kmečkemu plebsu, pri čemer v nekaj besedah nakaže ustoličevalni obred (str. 104). Po Konverziji našteva kneze »Briwizhlaugo«, »Cemicasa«, »Zhtymara« in »Etgarja«. Meni, da je Domitian identičen z Ingom, ter s tem podleže srednjeveški legendi (gl. zg. op. 57). Nadškof (od 798) Arno priporoči cesarju pokrajinskega škofa Teoderika in on dobi duhovno skrb za »regio Carantanorum« in sosede »zahodno« od Drave do njene sotočja z Donavo.¹¹² Drava je določena kot meja med salzburškim in oglejskim področjem.

Karel Veliki naj bi tu postavil organizacijo petih mejnih grofov, ki so jim podrejeni domači knezi.¹¹³ Nato so bavarski »knezi« to deželo imeli kot svojo grofijo. Vse to, pa tudi prevzem obrambe meje po Ratbodu je prevzeto po Konverziji. Hansiz opiše razdelitev Furlanske marke po bolgarskem vpadu med štiri grofije. Na čelu Karantanije je po njegovem mnenju Frank Hebnwinus, nato Albigarius in Pabo, v Spodnji Panoniji pa Salacho; imeni ostalih dveh grofov proglasi za neznani. 861 je Karlman pregnal grofe panonskega in karantanskega mejnega okraja in marko uredil po svoje. Gundakar je za izdajstvo Karlmana dobil »Karantansko prefekturo«; vir za te dogodke so Hansizu Fuldski anali in Salzburška kronika.

Hansiz nato opiše prihod Pribine, vstajo Moravanov, nasledstva salzburških nadškofov in slovanskih pokrajinskih škofov, ki po Otonu in Oswaldu prenehajo. Pomembno je, da spadata od Teoderika dalje pod oblast pokrajinskih škofov tako Karantanija kot Panonija. Sledi opis nastopa Cirila in Metoda. 883 je Panonijo osvojil Svetopolk, kar pomeni konec karantanske dominacije na tem področju.

Drugo Hansizevo dela, *Analecta seu collectanea pro historia Carinthiae concinnanda*, je vrhunec njegovega kritičnega in nepristranskega obravnavanja karantanske zgodovine. Zato želim predstaviti to delo na tak način, da bo razvidno, katere Hansizeve teze so sprejete v zgodovinopisju še danes in katere je kasnejši čas razveljavil.

¹¹² Geografsko pravilno bi rekli »severno« od reke Drave, gl. M. Kos, *Conversio* . . ., 57–58.

¹¹³ Za resnično zgodovinsko ureditev prim.: M. Kos, *Conversio* . . ., 69–71, L. Hauptmann, *Postanek in razvoj frankovskih mark ob srednji Donavi*, ČJKZ 2, 1920, 220–233, isti, *Mejna grofija spodnje-panonska*, Razprave ZDHV 1, Ljubljana 1923, 313–317, M. Mitterauer, *Karolingische Markgrafen im Südosten*, *Fränkische Reichsaristokratie und bayerischer Stammesadel im österreichischen Raum*, AÖG 123, Wien 1963, 1–7.

Pri opisu poteka naselitve (A. I, str. 181) se Hansiz naslanja na sinode, po katerih še danes določamo čas prihoda Slovanov v dežele, ki spadajo tedaj pod cerkveno jurisdikcijo Ogleja in med katerimi je tudi Norik. Točno postavi časovno razdelitev, ki velja še zdaj:¹¹⁴ do 579 v Noriku še ni sledu o Hunih in Slovanih, 588 in 591 pa Noričani in noriške cerkve niso več pod Oglejem, ampak so že pod Huni ali Avari (ta dva pojma danes nista istovetna) in Slovani, ki so prišli v tem času tja. Napak pa trdi, da so Huni in Slovani osvojili Norik v boju s Franki (A. I, str. 183). Obveljalo je mnenje, da je frankovska oblast tam propadla že pred njihovim prihodom.¹¹⁵

Glede staroselcev so mnenja, spet deljena: Danes imamo za predslovansko prebivalstvo v Alpah Romane, romanizirane Ilire in Kelte,¹¹⁶ Hansiz pa imenuje kot staro prebivalstvo keltsko ljudstvo Karnov, ki jim pripiše germanski izvor (A. I, str. 9). Njihovo ime je podlaga za naziv Karantanije, ime novih došlecev pa za Sclauinia, kar sta imeni področja, ki ga zasedejo Slovani (A. I, str. 183).

Glede področja naselitve imenuje Hansiz porečji Drave in Zilje, omeni pa, da je največ slovanskih došlecev iz Panonije v Carniolii (A. I, str. 184). To seveda ni tako natančna geografska opredelitev, da bi mogla biti sporna. V drugem delu Analekt (A. II, str. 194) prav zapiše, da so onstran Aniže Huni, medtem ko je Laureacum bavarski, t. j. pod frankovsko klientelo (tu tudi pravi, da leži Tiburnia ob sotočju Drave in Zilje namesto Drave in Möll — A. I, str. 184).

Pred prihodom Slovanov je bil pod Bavarci tisti del Norika, ki obsega današnjo zgornjo Koroško, zgornjo Avstrijo, področje Salzburga do Aniže in pas v Karantaniji od sotočja Zilje do Agunta. Tu so se Slovani nekaj let borili, da bi spremenili razdelitev (A. II, str. 195). Tudi danes velja prepričanje, da je prodor Slovanov v Ziljsko in zgornjo Dravsko dolino nekaj let kasnejši od osvojitve ostalega področja, a ne zaradi prejšnjega razširjenja Bavarcev v ta prostor.¹¹⁷ Ime Dalmincev, ki po obliki spominja na Tolmince, je Hansiza zavedlo, da je skonstruiral poselitev Soške doline s severa, iz Germanije, izvedlo pa naj bi jo imenovano pleme (A. II, str. 195).

Po podatkih Pavla Diakona, ki jih upoštevamo še zdaj, poroča o spopadih Slovanov in Bavarcev na zgornjem Koroškem, najprej o zmagi Bavarcev, nato pa Slovanov, ki so osvojili Tiburnio in dolino do izvira Drave. Oba spopada postavlja v leto 595 (A. II, str. 196), danes pa je prvi datiran z letom 593.¹¹⁸

Pravilno omenja slovanske vdore s severa v Istro in Dalmacijo, ter zavezništvo z Langobardi, ki ga z ozirom na današnje mnenje¹¹⁹ spet časovno podaljša za dve leti, do 604 (A. II, str. 198), nato pa opiše medsebojne sovražnosti. Po istem viru (Pavlu Diakonu) omeni k letu 613 osvojitve regionis Zelliae do Medarije po Langobardih (A. II, str. 200). Napak mu ta pokrajina pomeni sinonim za vallis Iulia do Möderndorfa — danes je to področje locirano v

¹¹⁴ B. Grafenauer, Naselitev Slovanov v Vzhodnih Alpah in vprašanje kontinuitete, Arheološki vestnik 21—22, 1970—71, 24—27.

¹¹⁵ F. Kos, Gradivo I, Ljubljana 1902, št. 102, M. Kos, Zgodovina Slovencev ..., 47, isti, K poročilu Pavla Diakona o Slovencih, ČZN 26, 1931, 205.

¹¹⁶ B. Grafenauer, Die Kontinuitätsfragen in der Geschichte des altkarantanischen Raumes, Alpes Orientales 5, Ljubljana 1969, 55—86.

¹¹⁷ F. Kos, Gradivo I, 1902, št. 102, B. Grafenauer, n. d., Arheološki vestnik 21—22, 1970, 26—27.

¹¹⁸ M. Kos, n. d., ČZN 26, 1931, 207—208.

¹¹⁹ B. Grafenauer, Ustoličevanje ..., 430—433.

Kanalsko dolino in dolino Ziljice do Meglarij;¹²⁰ tokrat Hansiz kronološko zastaja kar za dvanajst let.¹²¹

Znana mu je podložnost Slovanov pod »Huni«. Sama ima — po Fredegarju — za Franka (A. II, str. 204); Samovo poreklo do danes ni razčiščeno, ker pač obstojita le dva vira (Fredegar in Konverzija), ki pa si glede njega nasprotujeta.¹²² V Analektih II je Hansiz letnico nastopa Sama potisnil za dve leti naprej (z ozirom na Germanio sacro), v leto 624, za nas pa velja kot leto Samovega nastopa leto 623.¹²³ Njegova vlada naj bi segala še v Zgornjo Panonijo, česar danes ne moremo trditi s tako gotovostjo.¹²⁴

Kot verjamemo še zdaj, je bil povod vojne z Dagobertom poboj Dagobertovih trgovcev. Pohod trojne frankovske, langobardske in alamanske vojske postavlja Hansiz v leto 630 (A. II, str. 206), mi pa v leto 631.¹²⁵ Pravilno opiše potek vojne, zmago Langobardov in Alamanov in poraz Avstrazijcev pri Vogastru, za katerega ne ve, kam bi ga lociral, kot tega z gotovostjo ne vemo niti zdaj.¹²⁶

Hansiz je napak prepričan, da je središče Samove države v Karantaniji, od koder naj bi Samo s svojo avtoriteto obvladoval tudi Čehe, Moravane in Sorabe (A. II, str. 209). Prevladalo je mnenje,¹²⁷ da je Samo zavladal pri severnih Slovanih in od tam obvladoval tudi osrčje Vzhodnih Alp, tako da razumemo tudi njegove vdore v Turingijo, ki so Hansizu nejasni (A. II, str. 209).

Ob begu Bolgarov v Marco Vinidorum k Wallacu okrog 630 se ne zaveda, da gre pri tem teritoriju za področje ožje Karantanije ob zgornji Dravi in Muri s središčem na Gosposvetskem polju,¹²⁸ ampak ga postavlja v zgornjo Štajersko ali nasproti Zgornji Avstriji, ter si tu zamišlja kot njene naseljence češke Vinide (A. II, str. 210—211).

Znano mu je, da Samo vlada petintrideset let, njegovih naslednikov pa (kot tudi mi¹²⁹) ne pozna, kot možnega omenja Marotusa. Opiše vdor Hunov čez spodnje kraje Karantanije do Italije po Samovi smrti in se zaveda, da so razdelili Alpe, če niso celo podvrgli Karantanije v celoti, a v drugo postavko niti sam ne verjame (A. II, str. 213); razdelitev alpskega prostora, ki jo omenja, je v skladu z danes znanim dejstvom o razkroju Samove plemenske zveze po Samovi smrti.¹³⁰ Kakor še zdaj utemeljujemo dejstvo samostojnosti Karantanije v tem času s samostojnimi slovenskimi posegi v Furlanijo,¹³¹ stori to tudi Hansiz, ki ob tem ugotavlja, da so karantanski Slovani živeli po svojem pravu, čeprav ožje kot pod Samom (A. II, str. 213); leto »hunskega« posega v Furlanijo je zanj 667, zdaj pa je uveljavljeno leto 664.¹³²

Carnuntum, kamor se zateče ogroženi Varnefrid, enači Hansiz s staro Karanijo (A. II, str. 214), za katero trdi, da je identična s Karantanijo. Sedaj je

¹²⁰ R. Egger, Frühchristliche Kirchenbauten im südlichen Norikum, 1916, 101, M. Kos, K zgodovini kralja Sama in njegove dobe, ČJKZ 7, 1928, 196—197.

¹²¹ M. Kos, n. d., ČZN 26, 1931, 213.

¹²² L. Hauptmann, Politische Umwälzungen unter den Slowenen vom Ende des sechsten Jahrhunderts bis zur Mitte des neunten, MIOG 36, 1915, 245—254, B. Grafenauer, Novejša literatura o Samu in njeni problemi, ZČ 4, 1950, 152—155.

¹²³ F. Kos, Gradivo I, 1902, št. 154.

¹²⁴ G. Labuda, Pierwsze państwo slowiańskie, Państwo Samona, Poznań 1949, 124—147.

¹²⁵ F. Kos, Gradivo I, 1902, št. 163.

¹²⁶ R. Grünwald, Wogastisburk, Vznik a počátky Slovanů II, Praga 1958, 99—120.

¹²⁷ G. Labuda, n. d., 124—147.

¹²⁸ B. Grafenauer, Ustoličevanje ..., 474.

¹²⁹ F. Kos, Gradivo I, 1902, št. 154.

¹³⁰ L. Hauptmann, n. d., MIOG 36, 1915, 257—259.

¹³¹ B. Grafenauer, Ustoličevanje ..., 476—477.

¹³² F. Kos, Gradivo I, 1902, št. 177.

splošno sprejeta interpretacija, da gre pri Carnuntu Pavla Diakona prav za Karantanijo, ki pa se razlikuje od stare Karnije.¹³³

705 in 718 omenja Hansiz tudi nam poznane spopade na meji s Furlani (A. II, str. 227).

Hunski vpad 736 naj bi uničil imaginarni regnum Vindorum v Panoniji. Borut, ki ga tudi mi poznamo kot tedanjega kneza Karantanije, je zaradi hunske nevarnosti prisiljen prositi Bavarce za pomoč, kar je, kot vemo, imelo za posledico frankovsko klientelo. Hansizu je povsem jasno, da gre pri tem za izgubo dotedanje samostojnosti, ki je tudi odprla pot krščanstvu. Pokristjanjevalno akcijo logično argumentira: krščanstvo je bilo vez za zvestobo (A. II, str. 230). Ker je tudi on nadaljnjo zgodovino opisoval po Konverziji, je to storil v skladu z našimi predstavami: odpeljana sta oba talca, Borut 750 umre (tudi ta letnica je dve leti kasnejša od danes priznane¹³⁴). Opis postavitve kneza podaja in razume precizno in pravilno: Slovani so prosili za Gorazda, na ukaz Frankov je bil poslan nazaj in je od ljudstva sprejel principat (A. II, str. 238). Po treh letih, za vlade Pipina, sledi 752 (zdaj velja 751¹³⁵) nastop Hotimira. Na prošnjo mu je Virgili, salzburški škof, poslal pomožnega škofa Modesta s tovariši. Pri cerkvah, ki so bile ob tej priložnosti posvečene, se Hansiz ne znajde pri kraju ad Undrimas — čeprav domneva, da je na zgornjem Štajerskem. Danes sicer menimo, da gre tu za Ingering, a tudi to ni dokazano.¹³⁶ Rimsko kolonijo Flavio Solvensis povezuje z Mario in Solio in jo postavi na Gosposvetsko polje (A. II, str. 240) namesto na Štajersko.¹³⁷ Natanko opiše Modestov sedež v ecclesii Soliensi in njegov položaj korepiskopa. Pravilno domneva, da je tudi knežja prestolnica stala nedaleč od tod in jo prav postavlja v »Civitas Carantana«, ki je isto kot Carnburg (A. II, str. 243). Svoje mnenje utemeljuje z bližino knežjega kamna.

Omenja obe vstaji za Hotimira po Modestovi smrti in ob njima ne govori o kaki tuji intervenciji, ki je tudi ni bilo. Hotimirovo smrt za spremembo postavlja v leto prej kot je splošno priznana danes¹³⁸ in sicer v leto 768 namesto v 769. Pozna tudi tretjo vstajo po Hotimirovi smrti, ki jo je v resnici 772 uspelo ukrotiti šele Tasilu, ki je odvrget frankovski jarem. Hansiz od tod zaključí, da je karantanski dukat zdaj v klienteli Bavarcev, ne več Frankov, kar je še zdaj priznano dejstvo.¹³⁹ Upravičeno dvomi v Megiserjev opis upora 771, ki ni podprt z viri. Po Konverziji opiše nastop Valtunka in nadaljevanje salzburških cerkvenih misij. Kritični pomisleki so mu (upravičeno¹⁴⁰) vzbudili sum v resničnost potovanja škofa Virgilija do sotočja Drave in Donave (A. II, str. 252). Odstavitev Tasila je verjetno zaradi tiskovne napake postavljena v leto 778 namesto v 788.

Hansiz je napak legendo o Ingu¹⁴¹ (ki ga identificira s prav tako izmišljenim Domitianom (gl. op. 57), za katerega pa zavrača možnost poroke z Marijo Meransko, češ da sledi nastop Meranskih šele v XI. stoletju¹⁴²) sprejel kot zgodovinsko resničnost. Zapisal je, da pri Ingu mnogi iščejo začetek ustoličeval-

¹³³ F. Kos, *Gradiavo I*, 1902, št. 178.

¹³⁴ B. Grafenauer, *Priključitev Karantanije na Zapad*, Čas 36, 1942, 17–40.

¹³⁵ Gl. prejšnjo opombo.

¹³⁶ M. Kos, *Conversio* ..., 45–46.

¹³⁷ H. Pirchegger, *Geschichte der Steiermark bis 1282*, Graz, Wien, Leipzig 1936, 31–82.

¹³⁸ M. Kos, *Conversio* ..., 37, gl. op. 134, 135.

¹³⁹ M. Kos, *Conversio* ..., 37–38.

¹⁴⁰ F. Kos, *Gradiavo I*, 1902, št. 264 s komentarjem.

¹⁴¹ M. Kos, *Conversio* ..., 60–67, B. Grafenauer, *Ustoličevanje* ..., 492–494.

¹⁴² L. Hauptmann, *Die Entstehung und Entwicklung Krains*, Erläuterungen zur historischen Atlas der österreichischen Alpenländer, I. Abt. 4/2, Wien 1929, 380–387.

nega obreda, ki ga tudi sam opisuje. Ob posebni pravici požiganja in košnje omeni še pravico ropanja,¹⁴³ ki naj bi bila dedna v družini Rauber (A. II, str. 260). Ta podatek ni resničen in se v literaturi pojavi šele od Hansiza dalje.¹⁴⁴ Vojvodski stol si je ogledal na lastne oči. Ko se trudi, da bi iz obreda izluščil prvotno bistvo, zaide na stranpot s trditvijo, da je pri ceremoniji navzočih dvanajst praporov zato, ker ima ves dukat pod Karolingi dvanajst grofov.¹⁴⁵ Avtor ve povedati tudi to, da so stanovi Koroške iz tega obreda izvajali poslaneke statutorov in privilegijev dežele. Izvor obreda postavlja v čas, ko so bili Karantanci brez voditelja in je zbrano ljudstvo enega izmed sebe oklicalo za kneza. Zahteva po krščanstvu je kasnejšega porekla. Ingo je ta obred le prevzel (A. II, str. 266). Ta preprosta trditev je gotovo verjetnejša od tistih pred Hansizem. Pravilno¹⁴⁶ je njegov mišljenje, da je naziv nadvojvodina mogla Koroška dobiti šele za Rudolfa IV. in ne v času Karla Velikega (A. I, str. 8).

Vojna Karla Velikega proti »Hunom«, kot vemo, začne 791. Hasiz je v dilemi, kam spada Vojnomir. Pravi, da bi mogel biti sin (imaginarnega!) Inga, a ga Konverzija ne omenja. Vprašanje Vojnomira še danes skriva določene nejasnosti,¹⁴⁷ seveda pa domneva o Ingovem potomcu odpade.

Pri natančnem obravnavanju cerkvene zgodovine Hansiz seveda ni pozabil, da je 798 salzburški škof Arno povzdignjen v nadškofa, Karantancem pa je poslal Teoderika — to so dejstva povzeta po Konverziji. Avtor prav poroča, da je Karel Veliki postavil mejo dieceza na Dravo;¹⁴⁸ kasneje opiše po Konverziji še pokristjanjevalno delo Metoda in slovansko bogoslužje (A. II, str. 308).

Pravilna¹⁴⁹ je tudi Hansizeva trditev, da Franki niso imeli navade eliminirati domačega plemstva in da jim je zadoščala klientela zlasti v času, ko so bili Karantanci njihovi zavezniki proti »Hunom« (A. II, str. 274—275). Tako tudi ocenjuje vse v Konverziji našteje kneze (Priwizlawga, Cemicas, Zhtoy-mar, Etgar) za Slovane in ob tem poudari (kar gotovo drži), da tuje ime še ne da sklepati na tuje poreklo. Čas vladanja po Konverziji imenovanih knezov v Karantaniji potegne do leta 828, današnje mnenje pa jim prisoja osem let manj,¹⁵⁰ ker se je status dežele zaradi upora Ljudevita Posavskega spremenil že okrog leta 820.

Hansiz le omeni Ljudevita, ki je imel pod seboj področje med Savo in Dravo in so njegovi boji s Franki trajali do leta 823 (A. II, str. 288). Ta krajevni in časovni podatek sta obveljala do danes.¹⁵¹

Zdi se, da Hansizu ni bila povsem jasna upravna razdelitev naših dežel po hunskih vojnah. Dokončno tezo o njej sta postavila šele Hauptmann in Mitterauer.¹⁵² Njegov pojem Vzhodne marke je širši, kot je uveljavljen sedaj, saj mu ta pomeni ves obmejni teritorij na vzhodu: na novo osvojeno Panonijo do sotočja Drave in Save, Karantanijo, »Sklavinijo« med Dravo in Savo, k temu pa še Furlanijo, Istro, Liburnijo in mediteransko Dalmacijo. To področje

¹⁴³ B. Grafenauer, *Ustoličevanje* . . . , 320.

¹⁴⁴ P. Puntchart, *Herzogseinsetzung und Huldigung in Kärnten*, Leipzig 1899, 250—251.

¹⁴⁵ M. Mitterauer, n. d., 1—7, L. Hauptmann, n. d., *CJKZ* 2, 1920, 210—250.

¹⁴⁶ W. Neumann, gl. op. 2.

¹⁴⁷ Hrvatje zagovarjajo njegovo hrvaško, Slovenci pa slovensko poreklo.

¹⁴⁸ M. Kos, *Conversio* . . . , 53—58.

¹⁴⁹ M. Kos, *Zgodovina Slovencev* . . . , 96—97.

¹⁵⁰ M. Kos, *Conversio* . . . , 71; Mitterauer jih še danes šteje do 828, n. d., 7; G. Moro, *Zur politischen Stellung Karantaniens im fränkischen und deutschen Reich*, *SOF* 22, 1963, 85—86.

¹⁵¹ F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb 1925, 310—316.

¹⁵² L. Hauptmann, n. d., *CJKZ* II, 1920, 210—233, isti, n. d., *Razprave ZDHV* I, 1923, 311—316, M. Mitterauer, n. d., 1—7.

naj bi zajemali tudi nazivi *limes Avaricus*, *Pannonicus*, *Carantanus* ter včasih *prouincia Carantanorum*, kar so imena z različnimi ožjimi pomeni.

Ni mu neznano, da Fuldski anali na teritoriju, ki ga on imenuje Vzhodna marka, ločijo dve področji, katerih razlikovanje je začelo v »hunski« vojni (gre za področji Furlanske in Vzhodne marke, kot ju nazivamo danes), napak pa trdi, da je meja obeh Drava; severni del je v upravi Gerolda, južni pa Erika. Tu našteje, kaj spada v južni del: Furlanija, Carniolia, Istria, Liburnija s Spodnjo Panonijo in Dalmacijo. Erik je sicer res imel te dežele, a te niso na levem bregu Drave in Spodnja Panonija ni segala le do Drave (Hansiz jo namreč postavlja v Slavonijo), ampak se je razprostirala do Rabe.¹⁵³

Po smrti Gerolda in Erika leta 799 prav postavi kot naslednika Goteramma v Panonski limes (našo Vzhodno krajino) in Cadolaha v Karantanskega (naša Furlanska krajina). Tega Cadolaha napak¹⁵⁴ identificira s tistim, ki ga poznamo iz vojn z Ljudevitom Posavskim. Kot naslednike Goteramma imenuje Warnarija, Albrica, Godefrida (zadnja postavlja drugega za drugim, v resnici pa sta vladala hkrati) do 823, nato Gerolda in 828 Ratboda;¹⁵⁵ k zadnjemu se je, kot vemo, zatekel Pribina. Grofje Karantanskega ali Vindskega limesa pa so bili Erik, 798 Cadolaus (gl. zg.), 819 pa Baldricus.

Omenja, da sta bila 826 Gerold in Balderik varuha avarskega mejnega okraja v karantanski deželi; bolgarska nevarnost je povzročila razdelitev Balderikove marke med štiri grofe, kar vse drži,¹⁵⁶ enako kot njegovo opozorilo, da je napačno mnenje, da je bilo grofov dvanaajst. Štiri mejne krajine pod omenjenimi grofi pa so: Furlanija, Istra, »marchia Vinidorum«, ki se včasih imenuje »marchia Carantanorum« in »marchia Carnioliae« (A. II, str. 303).¹⁵⁷ Tretjo postavlja med Savo in Dravo pač po prepričanju, da se naša Spodnja Panonija, ki se skriva pod tem imenom, nahaja južno od Drave. Vanjo postavi drugega za drugim Salachona,¹⁵⁸ okrog 840 Briuino, Hezila in Bratislava (Braslav), ki ga napak imenuje Pribinovega nečaka.¹⁵⁹

V ta čas sodi po njegovem mnenju konec domačih knezov v sami Karantaniji, zamenjajo jih navadni pokrajinski (ne mejni) grofje. Dejansko je do te spremembe prišlo že okrog leta 820.¹⁶⁰

Nadaljnji opisi uprave so povzeti po ločenih odstavkih in so silno nejasni.

V Analektih I zasledimo tudi poseg v kasnejšo zgodovino, ko Hansiz piše, da je Koroška včasih vsebovala ali imela kot dodatek še del Štajerske, Kranjsko z delom Istre in Furlanije (str. 6), pri čemer gre za sestavne dele tako imenovane Velike Karantanije.¹⁶¹ Našteje tudi koroške mejne grofe: *marchiones Saanenses* (kar naj bi bilo isto kot *Cileenses* — v resnici je ta naziv kasnejši — ali *Vindici*), *marchiones Krayburgenses*, *marchiones Histriae*, *comites Murztallenses* (A. I, str. 7). Gre za stanje, za katerega vemo,¹⁶² da nastane konec X. stoletja in ki je bilo Hansizu očitno znano.

¹⁵³ L. Hauptmann n. d., *Razprave ZDHV I*, 339—344.

¹⁵⁴ M. Mitterauer, n. d., 24.

¹⁵⁵ L. Hauptmann, n. d., *Razprave ZDHV I*, 313—316, M. Kos, *Conversio* ..., 70, M. Mitterauer, n. d., 85. Mitterauer se sicer sklicuje na Kosa, a tabelo daje drugačno (n. d., 7).

¹⁵⁶ F. Kos, *Gradivo II*, 1906, št. 96.

¹⁵⁷ L. Hauptmann, n. d., *CJKZ II*, 243. Hansiz očitno prenaša v IX. stoletje del političnih predstav in organizacijskih enot svojega časa.

¹⁵⁸ F. Kos, *Gradivo II*, 1906, št. 123, M. Mitterauer, n. d., 89, 90, 154, 156.

¹⁵⁹ F. Kos, *Gradivo II*, 1906, št. 268, 304, 315.

¹⁶⁰ Gl. op. 150.

¹⁶¹ M. Kos, *Zgodovina Slovencev* ..., 167—168.

¹⁶² L. Hauptmann, n. d., *Erläuterungen* ..., 371—379.

Za zaključek bi bilo morda tu zanimivo pogledati še to, koliko se s Hansizem ukvarja novejša historiografija. Najnovejši članek o njem je izšel v Carinthii I. 161, 1971, kjer je Hausmann objavil prispevek¹⁶³ k zgodovini krške škofije ob njeni devetstoletnici. Kot je razvidno že iz dejstva, da gre pri omenjenem zvezku Carinthie za jubilejno izdajo v čast krški škofiji, je omenjena razprava posvečena Hansizu predvsem kot avtorju Germaniae sacrae. Hausmann opiše Hansizevo življenje in delo in poudarja njegove kvalitete na zgodovinskem področju: njegovo poznavanje in marljivo proučevanje arhivskega in bibliotečnega gradiva. Povod razprave je bila najdba virov, ki jih je Hansiz zbral za zgodovino krške škofije, v zapuščini opata M. Kleina. Razpravi je dodan obsežen spisek literature o Hansizu. Večina omenjenih del¹⁶⁴ posveča Hansizu malo prostora; v glavnem gre za cerkvene leksikone in zgodovine, ki dajejo le najosnovnejše podatke o Hansizevem življenju in delu, seveda s poudarkom na Germanii sacri. Najobsežnejšo razpravo o Hansizu je še pred sredo XIX. stoletja napisal H. Hermann. V dvajsetih letih XX. stoletja mu je precejšnjo pozornost posvetil Pfeilschifter, ki je prvi postavil trditev, da med Hansizem in opatom samostana St. Blaisen ni bilo neposrednih stikov in da je gradivo, ki ga je Hansiz zbral o dunajski novomeški škofiji prišlo do omenjenega opata posredno (gl. zg.). On je tudi največ pisal o zvezah Hansiza z različnimi ljudmi, kolikor so te dokumentirane ali kako drugače izpričane. A. Coreth zanima Hansiz predvsem kot zgodovinar, seveda s poudarkom na Germanii sacri, ki je bila pač Hansizevo življenjsko delo. Podobno bi lahko trdili tudi za Wölgerjevo disertacijo¹⁶⁵ in za omenjeno Hausmannovo razpravo.

Poleg del, ki jih citira Hausmann, pa je Hansiz omenjen še v nekaterih delih slovenskih avtorjev: tako pri I. Rozmanu,¹⁶⁶ F. Kaučiču,¹⁶⁷ v Slovenskem biografskem leksikonu,¹⁶⁸ pri F. Erjavcu¹⁶⁹ in v Zgodovini narodov Jugoslavije.¹⁷⁰

Nobeno delo od pregledane literature pa ne prikazuje Hansiza z vidika, ki ga skuša osvetliti ta razprava. Vsekakor menim, da moramo Hansizu v naši historiografiji dodeliti mesto, ki si ga zasluži kot prvi slovenski kritični zgodovinar.

¹⁶³ F. Hausmann, Ein verschollenes Diplomatar für Gurk und die »Germania sacra« des P. Marcus Hansiz S. J. und des Abtes Magnus Klein von Göttweig (Mit einem Anhang), Carinthia I 161, 1971, 197–212.

¹⁶⁴ Razen dveh izjem povzemam tu le dela, ki so izšla po l. 1900: H. Hermann, Biographien katholischer Gelehrten, 13. Marcus Hansiz aus der Gesellschaft Jesu, in M. Hansiz literarische Werke, Neue theologische Zeitschrift 7/1, Wien 1834, 13/33, 161–182, Schödl, Wetzter und Welte's Kirchenlexikon oder Encyclopädie der katholischen Theologie und ihrer Hilfswissenschaften 5, Freiburg im Breisgau 1888, 1497–1499, A. Zimmermann S. J., Kirchliches Handlexikon 1, München 1907, 1848, Nomenclator literarius theologiae catholicae theologos exhibens actate, actione, disciplinis distinctos 5, Oeniponte 1911, 139–141, G. Pfeilschifter, n. d., 25–33, § 9, B. Duhr S. J., Geschichte der Jesuiten in der Ländern deutscher Zunge 4/2, Freiburg im Breisgau 1928, 143, F. Heidingsfelder, Lexikon für Theologie und Kirche, 2. neubearbeitete Auflage des kirchlichen Handlexikons, 4, Freiburg im Breisgau 1932, 820, L. Koch S. J., Jesuiten – Lexikon, Die Gesellschaft Jesu einst und jetzt, Paderborn 1934, 765, J. Wodka, Die St. Pöltner Bestände des ehemaligen Wiener Neustädter Bistumsarchivs, Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs, Ergänzungsband II: Festschrift zur Feier des zweihundertjährigen Bestandes des Haus- Hof- und Staatsarchivs 1, Wien 1949, 194, op. 6, A. Coreth, Österreichische Geschichtsschreibung in der Barockzeit (1620–1740), Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs 37, Wien 1950, 80, 104, 116–118, 120, 151, L. Santifaller, »Austria sacra«, Geschichte und Plan des Unternehmens, Forschungen und Vorarbeiten zur »Austria sacra« 1, Wien 1951, 44–46, E. Tomek, Kirchengeschichte Österreichs 3, Innsbruck – Wien – München 1959, 157, J. Wodka, Lexikon für Theologie und Kirche, druga izdaja 5, Freiburg im Breisgau 1960, 3, B. Schneider S. J., Neue Deutsche Biographie 7, Berlin 1966, 636, Brockhaus Enzyklopädie in zwanzig Bänden, 17. Auflage des Großen Brockhaus 8, Wiesbaden 1969, 168, J. Obersteiner, Die Bischöfe von Gurk 1072–1822, Forschung und Kunst 5, Klagenfurt 1969, 7.

¹⁶⁵ A. Wölger, n. d., 78–80.

¹⁶⁶ J. Rozman, Marko Hanzič, Jezuit in visoko učen Slovenec, Drobtinice, 1853, 133–139.

¹⁶⁷ F. Kaučič, Znameniti Slovenci št. 33, LZ 15, 1895, 350–353.

¹⁶⁸ J. Glonar, SBL I, 1925–32, 291–292.

¹⁶⁹ F. Erjavec, n. d. 3, 343–344.

¹⁷⁰ F. Zwitter, ZNJ II, 781–782.

Na *Io. Ch. Peslerja* me je opozorila ciklostirana disertacija A. Wölgerja (gl. op. 10, str. 74—76). Wölger ni objavil nobenih življenjepisnih podatkov o tem avtorju, ki je, kot se zdi, v historiografijah in enciklopedijah že pozabljen. Tako tudi jaz nisem uspela najti nobenih podatkov o njem.

Avtor v knjigi, ki je posvečena vrsti koroških knezov od IX. do XIV. stoletja¹⁷¹ in je sicer bogata na opombah, ne zajema dosti takega, kar nas v tem delu posebej zanima. V glavnem izhaja iz starejših piscev, primerja njihova mnenja med seboj, večkrat izrazi dvom glede te ali one trditve, včasih pa ob mnenjih drugih avtorjev zapiše tudi svojo lastno razlago o kakem problemu.

Pri vprašanju koroške vojvodine je kritičen do Megiserjevega mnenja, ki potiska vojvodino že v VI. stoletje, nadvojvodino pa v čas Karla Velikega, ter poudari, da Schönleben Megiserjevim pričam ne zaupa. Proti trditvam, da je Koroška dobila naziv vojvodine tedaj, ko se je Bavarska razdelila na več delov in so se mejni grofje Avstrije, Štajerske in drugi, ki so bili doslej pod bojskimi knezi, osamosvojili, nastopi Pesler s pomislekom, da vojvodina Bavarska sploh nikdar ni vsebovala Koroške marke. Naziva Karantanske marke (ki mu očitno pomeni isto kot Koroška marka) namreč v zapisu *Chronicae Augustensis* med mejnimi grofi, podložnimi bavarskim knezom, ni našel (str. 4). Možno se mu zdi, da naziv Karantanske marke nadomeščata v tem viru imeni istrskega in štajerskega mejnega grofa. Prepričan je, da je knežje ime na Koroškem zelo staro in da ga ima dežela po lastnem pravu. Kot že mnogi pred njim, tudi Pesler verjame, da se je za Karla Velikega in Ludvika Pobožnega Koroška pokoravala čedajskim knezom. Da gre pri tej oblasti Čedajčanov v resnici za svet južno od Drave, Pesler, kot tudi drugi, ki so postavljali to trditev pred njim, ne ve. Omeni upor Ljudevita Posavskega in vlogo Karantancev in Karniolcev pri njem. Ob delitvi čedajske vojvodine postavi pravilno število štirih mejnih grofov kot naslednikov.

Delo s Konverzijo nima stičnih točk, ker je usmerjeno v drugačno problematiko.

*Joan. Christophorus de Jordan*¹⁷² je avtor dela, ki govori o izvoru Slovanov. To delo je zlasti pomembno s svojimi vplivi na Linhart. Avtor pozna Hansiza in ga skuša do neke mere posnemati, saj sta zlasti tretji in četrti del v drugi knjigi pisana v nekaki obliki interpretacije virov in literature med samim tekstom, pri čemer se tiska citatov in Jordanovih misli razlikujeta. V tekstu, ki vsebuje tolikšen del citatov iz drugih avtorjev, nam ni jasno, če se avtor strinja z vsem tistim, česar ne obravnava posebej v opombah. Po tehtnosti kritike Jordan ne dosega Hansiza.

Pradomovino Slovanov, ki jih imenuje Sarmatski Venedi, postavlja Jordan med Don in Volgo, poudarja pa, da so tisti Sarmatski Venedi, ki jih Tacit in Ptolemej omenjata na obalah Baltika, germanske narodnosti. Našteva različna imena, pod katerimi je treba razumeti Slovane. Tu omenja postanek besede Hrvati — *Chroatae* od *C(h)arni*; *Chroatae* oziroma *Charvatae* pa je isto kot *Charentani* (I, str. 40, 86).¹⁷³ Ime Slovan izvaja od *slava* (IV, str. 101), navaja pa tudi Pulkavovo mnenje, da je naziv prišel od besede *slavo*. Ustavi se

¹⁷¹ *Series ducum Carinthiae saeculi IX, X, XI, XII, XIII et XIV e documentis prisci aevi concinnata*, Vitebergae 1790.

¹⁷² Jordan je bil moravski zgodovinar, ki je živel v prvi polovici XVIII. stoletja. Naslov omenjenega dela je: *Joan. Christophori de Jordan, De originibus Slavicis, Vindobonae 1745*.

¹⁷³ Izvor imena Hrvat je še danes sporen, prim. zadnji pregled navedene literature v EJ 4, 1960, 37—38.

pri slovanskem jeziku, njegovih oblikah, medsebojnih sorodnostih raznih besed pri različnih slovanskih jezikih ter po Jodocu Ludovicu Deciu¹⁷⁴ povzema: »Nulla enim in terris lingua, quàm Slavorum, major est, qua hodie utuntur Bulgari, Servii, Dalmatae, Croatae, Bosni, Bohemi, Poloni, Vindi, Rutheni, Lithuani, Moschi, maximi populi ad ignota usque loca«¹⁷⁵ (IV, str. 144). Opisuje delitev dialektov na delu južnoslovanskega prostora. Dialectus Venedica (I, str. 73—74) vsebuje mnogo germanizmov; ta govor je v uporabi med Muro in Dravo, seže preko Drave in se v Celjski grofiji sreča z drugim, imenovanim dialectus Carnica. Ta obsega vso Kranjsko in del Furlanije. Ta dva in hrvaški dialekt sta starejša od ostalih dveh govorov: dialectus Slavonica in dialectus Dalmatica. Prvi trije so presajeni sem že 334 in 454, zadnja dva pa šele po letu 550.

Prvo slovansko naselitev postavlja že v IV. stoletje; to so Sarmatae Limigantes,¹⁷⁶ ki naj bi se naselili leta 334 za časa Konstantina Velikega okrog Drave in Save. Drugi naselitveni val je sledil leta 454, v prvo desetletje VI. stoletja pa pade slovanska razširitev v Panonijo in Norik. Tako tezo o naselitvi Slovanov na našem področju postavlja kljub temu, da mu je znano Schönblednovno mišljenje, da so prišli Slovani v omenjene dežele šele sredi VI. stoletja.

Staroselci na tem področju so Jordanu Charni; ti so sestavljeni iz potomcev Jafeta ali nečaka Cethima, ki jih lahko imenujemo kar Kelti, iz Carnutov (od tod ime Karni), ljudstva keltske Galije, ki so sodelovali pri preseljevanju pod Bellovesom (160 ab u. c.), tretja sestavina so morda Vandali, četrta pa leta 334 Slovani (III, str. 50—51).

Področje, ki so ga osvojili Slovani, sega od desnega brega Mure do izvira Mure, Drave, Save in do Oglejskega polja; to je del Štajerske na desnem bregu Mure, vse Koroško in Kranjsko (I, str. 176).

Spopade Slovanov in Bavarcev konec VI. stoletja povzema po Aventinu, dogodke v zvezi z uporom Slovanov, ki jih imenuje Vinidi Bifulci, proti Avaram in nastop Sama opiše po Fredegarju. Poudarja, da področje Samovega delovanja ne zajema Moravske in Češke, ampak le Karantansko; Karantanski Venedi so po bitki pri Vogastisburgu imeli Koroško, Kranjsko in Istro in iz poznejše spodnje Štajerske vsaj del, ki ga oklepajo reke Mura, Drava in Sava in Slovensko marko razen Celjske grofije (IV, str. 238).

Ob dogodkih v naslednjem stoletju napačno citira Konverzijo, češ da so »Caratia« in »Chettamara« na ukaz Frankov Bavarci poslali in naredili za kneza. Pomisleke mu vzbuja Ingova vlada; vprašuje se, če ni morda področje njegove oblasti Dalmacija.

Pozna in uporabljala Konverzijo v Freherjevi izdaji. Čas njenega nastanka postavlja v leto 865. Njen postanek razlaga z dejstvom, da je bila njena naloga podpreti stremljenja Salzburga za utrditev cerkvene jurisdikcije na področju, ki ga obravnava.

Po časovnem zaporedju sledi Jordanu *Rudolf S. R. I. comes Coroninus de Quischa* s svojim delom o goriških grofih.¹⁷⁷ V delu zajema le kasnejše ob-

¹⁷⁴ To je poljski kraljevski zgodovinar, ki je umrl 1545.

¹⁷⁵ »Na svetu ni namreč noben jezik večji od slovanskega, ki ga danes uporabljajo Bolgari, Srbi, Dalmatinci, Hrvati, Bosanci, Čehi, Poljaki, Vindi, Ruteni, Litvanci, Moskovci, zelo velika ljudstva tja do neznanih krajev...«

¹⁷⁶ To ime je povzeto po Peutingerjevi zemljepisni tabli.

¹⁷⁷ Coronini je živel od 1731 do 1791; je avtor dela Tentamen genealogico — chronologicum promovendae seriei comitum et rerum Goritiae, Viennae Austriae 1752. Za podatke o življenju in delu gl.: Rudolf Klinec, Primorski slovenski biografski leksikon 3, Gorica 1976, 196—197.

dobje. Opiše še upravno ureditev province Karantanije v prvem desetletju IX. stoletja. Po Ajnhardu povzema, da sta bila Balderik in Gerhold 826 varuha avarskega okraja v provinci Karantancev. Bolgarski vpad v Zgornjo Panonijo (sic!), ki je povzročil delitev Balderikove marke med štiri grofe, postavlja avtor v leto 828. Glede posesti, ki jo pripisuje tem grofom, se opira na Hansiza (*Germania sacra* II, str. 128): prvi ima Koroško, drugi Spodnjo Panonijo, tretji Furlanijo z Istro, četrty Kranjsko z Liburnijo. Na čelu Karantancev je bil Frank Hebnwinus, za njim Albigarius, nato Pabo. Spodnja Panonija je imela za prefekta grofa Salachona. Coronini se zaveda, da je vir teh informacij Konverzija. V zvezi s koroškimi palatinatom pisec pove, da dobijo goriški grofje to čast uradno šele v XIII. stoletju.¹⁷⁸

Delo *Erasma Frölicha*,¹⁷⁹ *Specimen archontologiae Carinthiae, Viennae — Pragae — Tergesti 1758*, obravnava kasnejše obdobje in se našega časa skoraj ne dotika. Tu ga omenjam le zaradi njegovega uvoda, kjer imenuje Fredegarja kot vir za zgodovino Sama, Franka po izvoru, ki je bil kralj Vinidov v Carentanu in je premagal Obre. Za poznavanje slovanskih knezov in krščanske vere na Koroškem pa omeni Libellus de conversione Bajoariorum et Carentanorum, ki ga je objavil Freher v zbirki *Rerum Bohemicarum scriptores*, predstavil pa ga je Marcus Hansiz v drugem delu *Germaniae sacrae*. Sledi še podrobnejši popis literature za koroško zgodovino, koroške vojvode pa začne obravnavati z letom 976.¹⁸⁰

S tem letom je zvezan tudi edini podatek, ki se v tekstu dotika vprašanja Karantanije (II, str. 174). Tedaj, pravi avtor, sta nastala ločena dukata na Bavarskem in v Karantaniji (Carentanus). Frölich meni, da je nastal v času, ko so imeli Carentani lastnega vojvodo, proti Ogrom obrnjeni limes: Marcha, poznejša Štajerska, ščiti karantansko vojvodino proti Ogrski, od juga pa jo varujejo Istria, Carniola in morda še Marchia Vinidorum;¹⁸¹ Osterrichia pa varuje proti Ogrom bavarsko mejo.

Zadnji, ki je našel svoje mesto v tej skupini, je *Aquilinus Julius Caesar*.¹⁸² Pri njem so spet splavale na površje tendence deželnega zgodovinopisja. V svojem delu *Annales ducatus Styriae, Graecii* (T. I., II.), *Viennae* (T. III.) 1768—1777 neprestano poudarja neodvisnost Štajerske od Koroške v vseh obdobjih. Za vzgled si vsaj pri načinu pisanja ni vzel Hansiza, marveč prej Valvasorja, čeprav je pri opisovanju karantanskih knezov pogosto segel po Hansizevi *Germanii sacri*.

Pisec pripisuje Carnom neznano poreklo. Tudi starih prebivalcev Styriae, ki jih obravnava posebej, ne enači z Germani. Navaja, da je bil njihov jezik po Tacitu galski ali panonski (I, str. 11). Pač pa pozneje izjavi (I, str. 105), da je pristaš teorije o germanski krvi Štajercev, ki naj bi nastali iz Bavarcev.

Tudi v izjavah, po katerih bi mogli sklepati o njegovem mnenju glede nekdanjega obsega Karantanije, je kar se da nenatančen. Enkrat (I, str. 288) pravi, da ime Carentania nekdanj ni obsegalo le Koroške, ampak vso lastnino

¹⁷⁸ Za starejšo literaturo o vprašanju palatinata gl. B. Grafenauer, *Ustoličevanje...*, 292—303, L. Hauptmann, *Der Kärntnische Pfalzgraf* SOF XV, 1936, 108—123 in B. Grafenauer, *Deset let preučevanja...*, ZC XVI, 1962, 185—186, H. Dopsch, *Gewalthote und Pfalzgraf in Kärnten, Carinthia I*, 1973, 125—151.

¹⁷⁹ Erasmus Frölich je bil rojen 1700, umrl pa je 1758. Za podatke o življenju prim. A. Wölger, n. d., 76—78.

¹⁸⁰ Frölich torej v zgodovini Karantanije ne upošteva prejšnjega karantanskega kraljestva.

¹⁸¹ Opisana ureditev ne ustreza popolnoma ureditvi Velike Karantanije.

¹⁸² Aquilinus Julius Caesar je živel od 1720 do 1792, delno je epigon stare deželne historiografije, vendar pa uporablja kritično literaturo svojega časa. Za podatke o življenju prim.: V. Theiß, *Aquilinus Julius Caesar, Blätter für Heimatkunde* 6, 1928, 44—48.

karantanskih Slovanov v Avstriji in tudi na Štajerskem, kar pa drugič sam pobija, ko govori o Karantaniji in Kranjski, o Karantaniji in Štajerski ter o Koroški ali Karantaniji. Ob vsaki priložnosti se mu je zdelo potrebno poudariti, da Štajerska ni bila nikoli pod karantanskimi knezi ali koroškimi vojvodi, čeprav je bil del današnje Štajerske (skoraj vsa zgornja Štajerska, ptujska in celjska pokrajina) nekoč del Karantanije. Štajerska naj bi bila do 791 in Karlovih osvojitvev pod furlanskimi knezi, po 796 pod karantanskimi knezi, ki so bili podrejeni furlanskim, ko je bila odvezeta vlada furlanskim knezom, pa pod bavarskimi prefekti. Ko sta bili Karantanija in Kranjska pod Karlmanom — pravi avtor — sta bili Štajerska in Avstrija posebej podrejeni Ludviku Nemškemu.

Že pri krajšem opisu cerkvene zgodovine — pri omembi sv. Amanda, sv. Ruperta, Virgilija, Arna in njegovega spora z Oglejem, kjer je bil tedaj patriarh Pavlin, in passauskega škofa Pilgrina — vidimo, da je avtor poznal Konverzijo.

V delu je podan tudi sistematičen opis slovenske zgodovine. Prihod Slovanov postavlja v leto 595, ko osvoje velik del Koroške in ozemlje do Aniže ter del spodnje Štajerske. Ko so Slovani odvrgli avarski jarem, si je Samo pokoril področje prek Donave do Sorabov. Po anonimnem avtorju Konverzije imenuje kot Samovega naslednika Boruta; zavladal naj bi 747 in sicer z bavarskim privoljenjem. Glede nasledstva po njegovi smrti citira na videz malo, pomensko pa bistveno spremenjeno Konverzijo: »Ko pa je umrl Borut, so Bavarci po ukazu Frankov poslali na prošnjo istim Slovanom nazaj Cacatia, že kristjana, in ga naredili za kneza«¹⁸³ (I, str. 303). V zvezi z Ingom opiše njegovo legendo in Hansizevo mnenje, da je identičen s sv. Domitianom. Na Hansiza se opre tudi pri opisu preureditve furlanske in karantanske mejne grofije leta 828. Za čas Karlmana pripomni, da ne on ne Gundakar nista bila prefekta na Štajerskem, ampak samo na Kranjskem in Koroškem. Oblast nad prvo je dobil šele Arnulf.

Karantansko politično in cerkveno zgodovino, naštevanje škofov, nadškofov in grofov do 861 opiše po Konverziji. Prikazal je tudi zgodovino Moravske, Cirila in Metoda. Omenja obred ustoličevanja koroških vojvod in pravice Portendorfov in Mordaxov pri njem.

6. Sklepni razmislek o pobudah za Linharta¹⁸⁴

V zvezi z zastavljenim ciljem je treba zdaj na kratko pogledati, kje lahko iščemo spodbude in ideje, ki bi mogle vplivati na Linhartovo postavitve nove koncepcije slovenske zgodovine na karantanskem temelju.¹⁸⁵ Glede na njegovo pojmovanje slovenske zgodovine lahko že na prvi pogled izločimo v tem oziru vplive druge skupine avtorjev, ki so pisali deželno zgodovino v smislu nemške ali germanske koncepcije.

¹⁸³ »Mortuo autem Boruth per jussionem Francorum, Bajoarii Cacatium (seu Carastum, antea in Bajoaria obsidem) jam Christianum factum, petentibus eisdem Sclavis remisit, et illum Ducem fecerunt.«

¹⁸⁴ Anton Linhart, Versuch einer Geschichte von Krain und der übrigen suedlichen Slaven Oesterreichs I, Laibach 1788, Versuch einer Geschichte von Krain und den übrigen Ländern der suedlichen Slaven Oesterreichs II, Laibach 1791.

¹⁸⁵ F. Zwitter, n. d., GMDS XX, 1939, 363—372; isti, Anton Tomaž Linhart in njegovo zgodovinsko delo, Naša Sodobnost V, 1957, 1—13; A. Gspan, Anton Tomaž Linhart, Ta veseli dan ali Matiček se ženi, Maribor 1967, 235—253.

Prav tako moremo izločiti tretjo skupino piscev, ki jim ni bilo jasno, kaj so Slovenci, in govore o njih le kot o delu slovanstva, o Karantaniji pa razen Orbina sploh ne pišejo. Orbinovega dela Linhart verjetno ni poznal, ker ga ni bilo v Ljubljani, pa tudi citira ga ne.

Preostaneta le še prva in zadnja skupina avtorjev. Vlačičevih spisov zaradi njegove reformatorske dejavnosti v Ljubljani ni bilo dobiti in jih tudi danes skoraj ni v ljubljanskih knjižnicah (vsaj ne Magdeburških centurij in Kataloga prič resnice). Zdi se, da je bilo podobno s Paracelsovo kroniko, pa tudi z Unrestovo Koroško kroniko, katere prvi izvod je prišel v Ljubljano s knjižnico dr. F. Kosa.

Drugače pa je z zadnjo skupino piscev. Čeprav je med Linhartovimi opombami omenjen Caesar (II, str. 69), lahko tudi njega zaradi tendenc deželnega zgodovinopisja pri vplivu na Linharta zanemarimo. Drugo pa moremo trditi glede Hansiza in Jordana.

Od Hansizevih del je Linhart poznal oba dela *Germaniae sacrae* in prvi del *Analekt*, ki je izšel že 1782. Trenutno se v Ljubljani nahajajo trije primerki Hansizevih *Analekt*, ki vsebujejo oba dela vezana v en zvezek in so izšla v Nürnbergu 1793, torej prepozno, da bi jih Linhart prebral pred izidom lastne knjige: ena so v knjižnici Slovenske akademije znanosti in umetnosti, kamor so prišla s knjižnico dr. Milka Kosa, dva izvoda pa sta v Narodni in univerzitetni knjižnici. Eden od obeh je iz Kopitarjeve knjižnice, od kod pa je drugi, mi ni znano. Sicer pa nas ta izdaja *Analekt* ne zanima. Pomembnejša sta dva izvoda prvega dela *Analekt*, ki sta ločeno od drugega dela izšla že 1782 v Celovcu in se nahajata v Ljubljani. Enega ima Narodni muzej, drugega pa Narodna in univerzitetna knjižnica. Prvi je prišel na sedanje mesto s knjižnico Zgodovinskega društva za Kranjsko. Zelo vabljiva bi bila možnost, da izvira drugi izvod iz knjižnice barona Zoisa, vendar pa v katalogu Zoisovih knjig, ki ga hrani Arhiv Slovenije, ni zabeležen noben izvod Hansizevega dela. Vprašanje, kje se je Linhart seznanil s prvim delom *Analekt*, torej ostaja odprto.

Analekta omenja Linhart v prvem delu svoje zgodovine kar osemkrat. To je gotovo znak, da je delo vzbudilo vso njegovo pozornost. Na Hansiza se prvič sklicuje, ko opisuje božanstva, ki so jih častili Rimljani, Ilirci in Galci (str. 124), nato zabeleži Hansizevo mnenje, da so Karnuntum ustanovili Karni (str. 241), nanj se sklicuje ob imenu Vallis junonia, ker je v *Analektih* zapisal, da so imeli Noričani Juno zelo v čisljih (str. 255), po njem navaja besedilo spomenika iz Virunuma (str. 326), omenja rimski napis v Lavantinski dolini na cerkvi sv. Andreja v Šentandražu (str. 364), na *Analekta* se opre, da podpre trditev, da so Celejci in Noviodunci v Panoniji, Loncii, Juvavijci v Noriku častili L. S. Severa in Karakalo (str. 372); po Hansizu povzema citat o poti Maximina čez Nauportus (str. 380–381), na *Analekta* se sklicuje pri trditvi, da je na Štajerskem na Lipniškem polju spomenik posvečen Konstantinu Velikemu (str. 406).

V drugem delu Linhartove zgodovine *Analekta* niso več izrecno imenovana, omenjena pa sta Hansiz in njegova *Germania sacra*. Gre za šest opomb: v zvezi s sv. Severinom (str. 71), pri lokaciji cerkve ad Undrimas očita Linhart Hansizu zmoto¹⁸⁶ (str. 162), v zvezi z zgodovino in posestjo samostanov Salzburga (str. 163), Freisinga (str. 164) in Kremsmünstra (str. 165) za časa Tasila; trditev, da so bili z Bavarci podvrženi Frankom tudi Slovani na Koroškem,

¹⁸⁶ Hansiz je namreč mnenja, da tu sploh ne gre za krajevno ime, a tudi Linhartova krajevna identifikacija ni točna.

podpre Linhart po Germanii sacri z dejstvom, da je Karel leta 791 kot gospod teh Slovanov potrdil Tasilovo darovnico Kremsmünstru in po Hansizu tudi omenja nadaljnjo Karlovo pot v Regensburg (str. 171).

Seveda ni mogoče reči, da je Linhart uporabljal Hansiza le na mestih, kjer ga omenja, to pa tem bolj, ker je v uvodu k I. delu (str. X) sam zapisal: »Neuere Geschichtschreiber, die ich genüzet habe, nenne ich nicht allemal« (Novejših zgodovinopiscev, ki sem jih uporabljal, ne imenujem vselej).

Za ugotavljanje podobnosti Linhartovih interpretacij zgodovinskih dejstev s predhodniki je najbolje izvesti nekakšno primerjavo z avtorji, katerih dela so morda vplivala pri oblikovanju koncepcije Linhartove zgodovine.

Če začnemo s Hansizem, moramo priznati, da vzporejanje zgodovinskih podatkov pri Linhartu in Hansizu zadeva na nekaj težav. Hansizeva Germania sacra je pisana na drugačen način (vire obravnava med samim tekstom) kot Linhartova zgodovina (kjer so v tekstu le sklepi iz virov, ki so navedeni v opombah), pa tudi z drugim ciljem: pri njej gre v glavnem le za zgodovino škofij Passau in Salzburg, zgodovino Karantanije pa obravnava le kolikor je v zvezi z njima. Analekta I zajemajo predvsem predkarantansko obdobje, nakazujejo pa tudi avtorjevo poznavanje upravne ureditve slovenskih dežel v XI. stoletju, kar pa spet sega preko časovnega okvira, ki ga je zajel Linhart, tako da nam njegovo mnenje o stanju po razpadu tako imenovane Velike Karantanije (gl. op. 161) ostaja zakrito.

Preostaja nam torej samo primerjanje posameznih podatkov Hansizeve Germaniae sacrae I in II in Analekt I ter Linhartove zgodovine, ki pa se precej razlikujejo med seboj.

Hansiz misli, da so Karni galsko ljudstvo, torej »nedvomno« germanskega porekla (A. I, str. 9), Linhart pa omenja njihovo galsko poreklo, pri čemer je zanj galski jezik germanski dialekt (I, str. 156). Pri opisovanju naseljevanja se Hansiz kronološko opira na škofije, zastopane na sinodah v drugi polovici VI. stoletja in propadanje škofij povezuje s prodiranjem Slovanov (A. I, str. 181), Linhart pa deli prihod Slovanov v več faz: v letu 334 so prišli »Sarmaten Limiganten« in se do 449 izgubljali med Rimljani, tako da je treba po njegovem mišljenju pod Prokopovimi Karni razumeti kranjske ali pa morda karantanske Slovane. Drugi val slovanskih hord pride med Donavo in Jadran v letih okrog 449, z doseljenci iz Dalmacije se do 551 ustale na meji Italije. Tretji val so Slovani ob Dravi, Savi in Muri, ki se naselijo med leti 551 in 624, tu pa pritiskajo nanje Langobardi, Avari in Franki (II, str. 186–187). Glede obsega področja, ki ga naselijo Slovani, imenuje Hansiz področje ob porečju Drave, Zilje in Carniolio (A. I, str. 184), Linhart pa ozemlje med Dravo, Savo, Muro, v Panoniji in Noriku (II, str. 101). Bojev z Bavarci konec VI. stoletja, odnosa do Langobardov, Avarov in Frankov Hansiz v omenjenih delih ne opisuje (marveč le v Analektih II), Linhart pa jih. Oba avtorja poročata o uporih Slovanov pod Samom proti Hunom (Hansiz) oziroma Avarom (Linhart). Prvi ga postavlja v leto 622 (v Analektih II, ki sicer tu ne pridejo v poštev, pa v leto 624) in trdi, da je Samo Belgijec iz kraja Senonago (po Fredegarju), drugi v leto 624, Samo pa je zanj Slovan. Središče upornikov je za Hansiza Karantanija (G. s. I, str. 104), za Linharta pa Češka (II, str. 134). Glede obsega Karantanije meni Hansiz, da je zajemala prostor med Huni in Langobardi. Če lahko tu navedemo Hansizevo mnenje o obsegu nekdanje Koroške in v njej iščemo pomen Karantanije, je ta zajemala poleg Koroške še del Štajerske, Kranjsko z delom Istre in Furlanije (A. I, str. 6). Linhartova Karantanija leži ob Savi, Dravi,

Muri do Anize in Donave skozi Kranjsko, Koroško, Štajersko in Avstrijo, kjer se križajo Karnske in Noriške Alpe (II, str. 137). Linhartovo pojmovanje o obsegu Karantanije kaže tudi karta, ki je dodana kot priloga k drugemu delu njegove zgodovine, o njeni slovanskosti pa slovanske oblike imen na tej karti, kakor tudi izpeljava imena Karantanija od korena »gora« (II, str. 136—137).¹⁸⁷ Kar se tiče slovanstva te dežele, ji tako poreklo pripisuje tudi Hansiz. Po nazornem opisu poselitve tega področja s severa in vzhoda (A. I, str. 181—184) je zanj ta dežela slovanska. Ne da bi ga motila kasnejša politična razdelitev, imenuje v smislu Konverzije vse Slovane, naseljene v Karantaniji, preprosto Carantani. Opredelitev po deželi, ki je vsebovana v tem imenu, skupaj z zavestjo, da gre pri Karantancih za Slovane, daje temu terminu pomen Slovenci. V podrobnejše raziskave razlik med Slovenci in Slovani se Hansiz ni spuščal, tako tudi ni naletel na težave, ki jih je imel Linhart pri opredelitvi pojmov Kranjci — Karantanci za čas do izoblikovanja Karantancev v začetku VII. stoletja.¹⁸⁸ Da je Hansiz ime Karantancev v Konverziji prevzel kot ime posebnega slovanskega ljudstva, priča dejstvo, da razlikuje Karantance od Hrvatov (A. II, str. 312 omenja Slauos Carantanos et Croatos). Obseg Samove države po Hansizu zajema Karantanijo in ima češke Vinide za federate (G. s. I, str. 104), po Linhartu, kjer je središče Samove države Češka, pa Samo vlada tudi onstran Donave — v Karantaniji (II, str. 137) in karantanski vojvoda Slovenske marke (to je Kranjske: II, str. 139) je v njegovem varstvu. Oba avtorja poročata o spopadu Dagoberta in Sama in frankovskem porazu pri gradu Vogastinense (Vogastru), ki ga Linhart lokalizira v Voigtburg. Hansiz ne omenja bega Bolgarov, Slovanov kot zaveznikov Warnefrida, bojov v Furlaniji v začetku VIII. stoletja, konca tributarne odvisnosti »Karniellerslaven« od Langobardov za časa Rathisa, Linhart pa jih (II, str. 138, 142, 148—150, 153). Linhart tu omeni, da se je mala regio Zellia tedaj imenovala Karniola, kar pa ni isto kot Kranjska niti kot Karantanija; na zemljevidu s tem nazivom označi področje med Dravo in Ziljo. Oba pisca omenita avarsko nevarnost v VIII. stoletju, Borutovo prošnjo za pomoč, ki jo je sicer dosegel, a je s tem državo postavil pod frankovski jarem, oba talca Cacatia (Karastus) in Chettumara (Hansiz) oziroma Karaza in Ketumara (Linhart), Borutovo smrt, triletno vladno Gorazda in nastop Hotimira, pri čemer Hansiz citira Konverzijo v tekstu, Linhart pa jo navaja v opombah in odlomek o postavitvi kneza interpretira tako, da so frankovski kralji podelili fevd najprej Gorazdu in nato Hotimiru. Poročilo obeh avtorjev se ujema v zvezi s sv. Rupertom, s poslanstvom Virgilija, oba omenjata vse tri upore za Hotimira. Hansiz tu omeni Tasilovo intervencijo, osvojitve Koroške in postavitev Walteuna, Linhart pa navaja v svojem delu, da je bil Tasilo gospod Slovanov na Tirolskem, ob Anizi in delu Koroške ter se pri tem sklicuje na darovnice samostanom, ki jih je objavil Hansiz. O postavitvi Valdunga se ne opredeli, češ da kronike o tem molče. Oba pisca omenjata kazni, ki doleti Tasila v Ingelheimu 788, pri čemer Hansiz zapiše, da je Bavarska dobila status province pod prefekti (G. s. II, str. 100), Linhart pa omeni, da so ob enem z Bavarci tudi Slovani v Karantaniji, deželi ob Anizi in

¹⁸⁷ F. Zwitter, n. d., GMDS XX, 1939, 368—371, isti, Naša sodobnost V, 1957, 8—12; Linhart je prvič izrazil koncepcijo povezanosti vseh Slovanov po jeziku že v spomenici o obnovitvi ljubljanskega filozofskega študija 1786, prim.: F. Zwitter, Višje šolstvo na Slovenskem do leta 1918, Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani, Ljubljana 1969, 37, in Etnične in družbene osnove koroškega vprašanja, zbornik Koroški plebiscit, Ljubljana 1970, 9; isti koncept, razširjen še na zgodovino, je bil izražen v oglasu v Laibacher Zeitung 17. VIII. 1786, prim.: A. Gspan, Anton Tomaž Linhart, Zbrano delo I, Ljubljana 1950, 562—563.

¹⁸⁸ F. Zwitter, n. d., GMDS XX, 1939, 370, isti, Naša sodobnost V, 1957, 10.

na Tirolskem, ki so pripadali Tasilu, podvrženi frankovski kroni (II, str. 171). Leta 791 je začetek vojne Avarov in Frankov, oba opisa njenega poteka se le malo razlikujeta med seboj. Oba avtorja omenita razširitev Slovanov in Bavarcev v novoosvojeno področje. Obred ustoličevanja omenjata oba v precej skopem opisu, Linhart v opombi zapiše, da se je naslonil na Megiserja. Medtem ko Hansiz omeni Cirila in Metoda 863 v zvezi s cerkveno zgodovino in jurisdikcijo (G. s. I, str. 159, G. s. II, str. 134), pa je Linhartu Constantin, grški filozof, pomemben predvsem kot reformator glagolske pisave in iznajditelj cirilice, pri čemer omenja tudi slovansko bogoslužje (II, str. 354, 355); zgodovina tega časa pa pri Linhartu seveda ni več obravnavana.

Iz povedanega je razvidno, da Linhart pri teh osnovnih zgodovinskih podatkih ni posnemal Hansiza. Čeprav sta v glavnem prišla do istih zaključkov, so vendar formulirani precej različno. Linhart je raje iskal opore drugje — tu mislim zlasti na Jordana in Pelzla, medtem ko se zdi, da drugi tu obravnavani avtorji na Linhartovo zgodovinsko podobo te dobe niso bistveno vplivali.

Med Linhartom in Jordanom najdemo več stičnih točk. Kot Linhart tudi Jordan pripiše Karnom galsko poreklo, a jim dodaja še kasnejše primesi. Oba postavljata prihod »Sarmatarum Limigantium« v leto 334. Linhart dokazuje slovansko poreklo Sarmatov z nekaterimi jezikovnimi izrazi, glavna opora pa mu je samovoljna etimološka razlaga besede Kranjci (živeli naj bi na kraju, torej na meji), ki jo spravlja v sklad s Sarmati »Limigantes«; ti naj bi se v svojem (slovanskem) jeziku imenovali »Kraini« (I, str. 414).¹⁸⁹ Naslednji slovanski došleci pridejo pri Jordanu v okolico Martene (»Maribor«) leta 454, kar je le nekaj let kasneje, kot datira ta naselitveni val Linhart. Glede obsega na novo poseljenega območja imenuje Jordan področje od desnega brega Mure do izvira Mure, Drave, Save, do Oglejskega polja, to je del Štajerske na desnem bregu Mure, vso Koroško in Kranjsko. Oba enako (a ne nujno odvisno) opisujeta odnose novodošli Slovanov do sosedov, pri čemer pa regio Zellia Linhartu ne pomeni Celja (kot Jordanu — gl. zg.). Nastop Sama oba postavljata v leto 624, čeprav se glede njegovega porekla, središča in obsega njegove države, avtorja razlikujeta — tu je namreč Linhart pristaš Pelzlovega mnenja in ne Jordanovega (Samo je Frank, njegov sedež je v Karantaniji, ki ni povezana v celoto s Češko in Moravsko). Glede obsega Karantanije pravi Jordan, da so Venedi imeli v posesti »Carinthiam, Carnioliam, et Histriam, atque ex moderna Styria inferiore saltem illam partem, quae Muro, Dravo, et Savo fluvii includitur, et Marchiam Vinidorum, nec non comitatum Cilciae sub se comprehendit...«¹⁹⁰ (IV, str. 238). Oba avtorja enako poročata o spopadu Dagobertove vojske s Samovo in sta mnenja, da se je odvijal pri Voigtburgu. Čas vlade Boruta oba postavita v VIII. stoletje, njegovo smrt pa v leto 750. Jordan napak citira Konverzijo, da so Bavarci naredili Gorazda za kneza, Linhart pa omenja frankovsko ofevditev (gl. zg.). Nadaljnjo zgodovino oba opisujeta skladno in po Konverziji, povsem različni pa sta omembi Cirila in Metoda. Oba avtorja se ustavita pri naštevanju različnih nazivov, ki pomenijo Slované (čeprav se ti nazivi pri obeh ne ujemajo), oba skušata najti izvirno besedo, iz katere je izpeljan naziv Slovan (kar so sicer pred Jordanom poskušali že tudi drugi, npr. Schönleben in Valvasor); Jordan meni, da je ta beseda slava, navaja pa tudi Pulkavovo mnenje, da gre za slovo, Linhart pa omenja besedi

¹⁸⁹ F. Zwitter, n. d., GMDS XX, 1939, 367, 369.

¹⁹⁰ »... Koroško, Kranjsko in Istro in iz sedanje spodnje Štajerske vsaj del, ki ga oklepajo reke Mura, Drava in Sava in Slovensko marko razen celjske grofije«.

selo (ki jo zagovarja Anton) in seliti se — to je njegova lastna teza. Oba se posvetita tudi slovanskim jezikom; medtem ko Linhart izraža lastno navdušenje, nad slovanstvom, pa Jordan po Jodocu Ludovicu Deciu povzema opis o razširjenosti slovanskega jezika (IV, str. 144). Jordan na Linharta ni vplival glede samega načina pisanja, pač pa je Linhart po njem povzel nekaj podatkov in morda nekaj misli, ki jih je nato v svoji zgodovini obdelal po svoje.

Razpravo F. M. Pelzla¹⁹¹ o Samu omenja Linhart na straneh (II) 131, 132, 134. Verjel je Pelzlovemu dokazovanju o Samovem slovanskem poreklu, češ da pravilen podatek o tem dajeta Konverzija in Vita s. Virgilii in interpretaciji Fredegarja glede Samovega izvora in poklica. Sedež Samove države Pelzel postavlja na Češko, od koder je Samo mogel vladati sosedom: Sorabom, Lužičanom, Moravanom in Korošcem. Tudi on omenja, da je bil spopad Sama s frankovsko vojsko pri Voigtsbergu. Zabeleži podatek o begu Bolgarov k Slovanom in o tributarni odvisnosti regionis Zelliae od Langobardov. Pelzel kot že mnogi avtorji pred njim in kot tudi za njim Linhart poudari isti pomen pojmov Slavi in Wenden. Podobno kot kasneje Linhart ime Karantanija (II, str. 136—137), tudi Pelzel besedo Kärnthner razlaga iz Korytan, Gorytan (str. 242). S Pelzlovo zgodovino Čehov¹⁹² Linhart skoraj nima stičnih točk. Napisana je v obliki genealogije, splošna so le tri poglavja: uvodno, ki govori o imenu Čeh, poglavje, ki govori o Slovanih nasploh in tisto o husitih. Samova vlada je tu omenjena dosti manj izčrpno kot v zgoraj omenjeni razpravi. Sorodnosti z Linhartom so v trditvi, da so Slovane v začetku imenovali Sarmati, kasneje pa Srbi (to drugo Linhart povzema po Antonu: II, str. 184—185, 187—190). Imena različnih slovanskih rodov izvaja Pelzel iz pokrajinskih značilnosti (npr. Chorwat od Gorwat: I, str. XIX). Ostale sorodnosti so zanemarljive in pri vplivu na Linharta niso bistvene.

Čeprav smo mogli opaziti soodvisne vsebinske podobnosti Linhartove zgodovine le z Jordanom in Pelzlom, pa vendar ne smemo zanikati možnosti Hansizevega vpliva: ta se ne izraža v posameznih podrobnostih, ampak je moglo biti Hansizevo delo pobuda za Linhartovo slovensko zgodovinsko koncepcijo v dveh pogledih: z opozorilom na Konverzijo¹⁹³ in po njej povzeto uporabo pojmov Carantania in Carantani ter s Hansizevo značilno težnjo po neprestanem povezovanju zgodovine Slovanov v Vzhodnih Alpah, Posočju, Posavju in tudi Panoniji v skupno zgodovino Karantancev in Karantanije. Ne moremo namreč mimo dejstva, da je Hansiz že pred Linhartom prešel ozke, deželne koncepte starejše historiografije.

Za vse druge poteze nove Linhartove zgodovinske koncepcije slovenske zgodovine, ki skuša prenesti težišče zgodovinskega raziskovanja na zgodovino civilizacije,¹⁹⁴ pa so prihajale pobude od drugod, predvsem iz tedanje francoske racionalistične historiografije ter glede uporabe jezika in etnografije kot

¹⁹¹ Franz Martin Pelzel, avtor razprave Abhandlung über Samo, König der Slawen, Abhandlungen einer Privatgesellschaft in Böhmen zur Aufnahme der Matematik der vaterländischen Geschichte und der Naturgeschichte I, Praga 1775, 222—242, je bil češki historik, ki je živel od leta 1734 do 1801.

¹⁹² Franz Martin Pelzels Geschichte der Boehmen, von den aeltesten bis auf die neuesten Zeiten I, II, Prag—Wien 1782 (tretja izdaja).

¹⁹³ Na tem mestu bi bilo zanimivo pogledati še to, koliko se je Linhart sam naravnost skliceval na Konverzijo in Vita s. Virgilii. Oba vira citira v opombi ob omembi poboja frankovskih poslancev (II, str. 132), Konverzijo citira pri opisu posledic Vogastisburga (II, str. 133), z opisom iz nje pospremi vlado Boruta (II, str. 137—138), Vita s. Virgilii omenja pri različicah imen Gorazda in Hotimira (II, str. 138). Iz Konverzije povzame v opombi citat o nastavitvi obeh Borutovih naslednikov (II, str. 139), o prihodu Hotimira z Maioranom (II, str. 160), o prošnji na Virgilija in o cerkveni misiji (II, str. 160—161), o novi prošnji po smrti Modesta, uporu, Hotimirovi smrti, nastopu Valtunga (II, str. 162—163), o Pipinovi osvojitvi avarskega ringa (II, str. 176) ter o naseljevanju Slovanov in Bavarcev v deželi, od koder so bili pregnani Huni (II, str. 177).

¹⁹⁴ F. Zwitter, n. d., GMDS XX, 1939, 363, isti, Naša sodobnost V, 1957, 9—10, V. Novak, Anton Tomaž Linhart o kulturi starih Slovencev, Traditiones 2, Ljubljana 1973, 33—62.

virov za slovansko civilizacijo od Antona.¹⁹⁵ Linhart se je mogel okoristiti z izsledki Hansizeve eruditske kritike, sam pa ni bil njen privrženec.

Zusammenfassung

KARANTANIEN AUS DER SICHT DER GESCHICHTSSCHREIBUNG VOM ENDE DES 15. BIS ZUM 18. JAHRHUNDERT

A. T. Linhart bedeutet eine Wende in der slowenischen Geschichtsschreibung, weil er eine neue Konzeption der slowenischen Geschichtsschreibung auf der karantanischen Grundlage aufstellt und enge Landesbegrenzungen aufgibt.

In der Abhandlung hat die Verfasserin versucht festzustellen, welche Anregungen für das Verständnis der Begriffe »Karantanien« und »Karantaner« im Sinn von Slowenien und Slowenen er bei früheren Verfassern erhalten haben konnte. Um bei der Besprechung der einzelnen Autoren eine Wiederholung von Ereignissen zu umgehen, hat die Verfasserin als Maßstab zwei Gesichtspunkte gewählt: erstens die Kenntnis der Quelle *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* und die slawische bzw. nicht slawische Konzeption der einzelnen Autoren. Außer bei Baučer wurde bei allen Autoren nur in ihren gedruckten Schriften analysiert, wie sie die Nationalität und den Umfang von Karantanien auffassen, und inwieweit sie das *Conversio* mittelbar und unmittelbar verwendet haben, von den Ereignissen aber wurden nur die in dem Sinne bedeutenden berücksichtigt. Um eine leichtere Uebersicht des behandelten Stoffes zu erreichen, hat die Verfasserin unter Berücksichtigung der chronologischen Folge alle Verfasser nach den beiden erwähnten Gesichtspunkten in vier Gruppen unterteilt. So hat sie der ersten Gruppe jene Verfasser zugeordnet, bei denen die ununterbrochene Ueberlieferung des *Conversio* noch weiterlebt (Unrest, Sunthaym, Paracelsus und Vlačić), der zweiten jene Verfasser, die Landesgeschichten im Sinne der deutschen und pangermanischen Konzeption der karantanischen Zeit geschrieben haben (Aventin, Lazius, Christalnick und Megiser, Baučer, Schönleben und Valvasor bzw. Francisci). Parallel zu der zweiten steht die dritte Gruppe, nämlich die Verfasser, die die slowenische Geschichte im Sinne des Pan-slawismus behandeln, wobei ihnen jedoch nicht klar ist, was Slowenen sind, und sie von ihnen nur als von einem Teil der Slawen sprechen (Pribojević, Herberstein, Dalmatin, Bohonič und Orbin). Eine Wiederaufleben der slowenischen Konzeption durch die erneute Entdeckung und Analyse des *Conversio* bedeutet die vierte Gruppe, zu der Hansiz, Pesler, Jordan, Coronini, Frölich und Caesar gezählt worden sind.

Besondere Aufmerksamkeit schenkte die Verfasserin dem Werk des Kärntner Jesuiten Mark Hansiz, eines gebürtigen Slowenen, das zugleich den Anfang und den Höhepunkt der vierten Verfassergruppe darstellt, was die Erneuerung der karantanischen Konzeption bei kritischer Betrachtung der Quellen betrifft, ohne daß dabei ein übertriebener Hang entweder in die slowenische oder in die germanische Richtung zu verzeichnen wäre und ohne die Eigenheiten einer Geschichtsschreibung, deren Hauptanliegen es ist, den Ruhm des Landes zu singen. Durch das Werk von Hansiz wurde erneut die Kenntnis des *Conversio* als der Grundquelle für die Erforschung der slowenischen Geschichte bis zum neunten Jahrhundert verbreitet. Im gesamten Gebiet der Ostalpen und von Pannonien sieht er eine geschichtliche Einheit, die er immer auch zu einem politischen Ganzen verbunden hat.

Linhart hat sich auf das Werk von Hansiz in zweierlei Hinsicht stützen können: auf den Hinweis auf das *Conversio* und seine Verwendung der Begriffe »Carantania« und »Carantani« im Sinne von Slowenien und Slowenen und auf sein charakteristisches Bestreben, die Geschichte der Slawen in den Ostalpen, in den Tälern von Soča und Sava und auch in Pannonien laufend zu einer gemeinsamen Geschichte Karantanien und der Karantaner zu verbinden. Eher als auf Hansiz hat sich Linhart, was die einzelnen Ereignisse betrifft, auf Jordan (bei der Beschreibung der Einwanderung der Slawen) und Pelzl (bei seinen Äußerungen über der Staat von Samo) gestützt; andere Anregungen für seine neue Konzeption der slawischen Geschichte hat er aus anderen Quellen erhalten, vor allem aus der damaligen französischen rationalistischen Historiographie, was den Sprachgebrauch als Quelle für die slowenische Zivilisation betrifft, jedoch von Anton.

¹⁹⁵ A. Gspan, Pisma A. T. Linharta gornjeluziškemu preroditelju dr. Karlu Gottlobu Antonu, Dokumenti Slovenskega gledališkega muzeja VIII–IX, Ljubljana 1966, 153–166; tu naj omenim še Antonovo delo Erste Linien eines Versuches ueber die alten Slawen Ursprung, Sitten, Gebraueche, Meinungen und Kenntnisse, I, Leipzig 1783, II, Leipzig 1789.